

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри зарубіжної літератури та полоністики

доктор філологічних наук, професор

Галина САБАТ _____ « » _____ 2025 р.

**Вивчення українсько-польських літературних взаємин в умовах нової
української школи: Іван Франко і Ян Каспрович**

Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – вчитель польської мови та зарубіжної літератури,
вчитель англійської мови та зарубіжної літератури

Автор роботи – **Поточак Микола Михайлович** _____
підпис

Науковий керівник – доктор філологічних наук,
професор **Сабат Галина Петрівна**

підпис _____

Дрогобич, 2025

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра зарубіжної літератури та полоністики

Завідувач кафедри
 Галина САБАТ _____

(підпис)

(дата)

ЗАВДАННЯ

для підготовки кваліфікаційної (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи

- 1. Тема: «Вивчення українсько-польських літературних взаємин в умовах нової української школи : Іван Франко та Ян Каспрович»**
- 2. Керівник Сабат Галина Петрівна, доктор філологічних наук, професор**
- 3. Студент Поточак Микола Михайлович**
- 4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:**
 - дослідити історичні та культурні передумови українсько-польського літературного діалогу на зламі XIX–XX століть;
 - охарактеризувати світоглядні, духовні та естетичні паралелі життєвих і творчих шляхів Івана Франка та Яна Каспровича;
 - проаналізувати особливості їхнього знайомства, листування та основні етапи поглиблення особистих і творчих контактів;
 - визначити напрями взаємовпливів і спільні мотиви у творчості Франка й Каспровича, зокрема образи селянства, мотив протесту та соціального страждання;
 - окреслити особливості рецепції творчості Каспровича у критичних працях Івана Франка та його інтерпретацію художніх мотивів польського поета;
 - з'ясувати значення творчого діалогу Франка й Каспровича для розвитку українсько-польських літературних взаємин;
 - охарактеризувати педагогічний потенціал творчої спадщини митців для шкільного курсу Нової української школи;
 - обґрунтувати методичні підходи та визначити практичні шляхи інтеграції творів Франка й Каспровича в навчальний процес старшої школи.

Список рекомендованої літератури:

1. Корнійчук В. Іван Франко і Ян Каспрович: типологія творчості. — Львів, 2001. — С. 45–60.
2. Франко І. Гинучому світові. Поезії Я. Каспровича // Зібрання творів у 50 т. — Т. 27. — Київ: Наукова думка, 1986. — С. 240–245, 252–255.
3. Kasprwicz J. Z chałupy. — Kraków: 1891. — S. 5–38, 45–47.
4. Kasprwicz J. Listy do przyjaciół i krytyków. — Wrocław: Ossolineum, 1984. — S. 71–80.
5. Kasprwicz J. Dzieła. Pierwszepoezje. — Kraków: Gebethner i Wolff, 1892. — S. 183, 188–190.

5. Етапи підготовки роботи

№	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Збір матеріалу та його опрацювання	до 21.03.2025	02.04.2025
2.	Написання плану роботи, формулювання основних дослідницьких концепцій та ідей	до 22.05.2025	27.05.2025
3.	Написання основної частини роботи	до 13.09.2025	14.09.2025
4.	Завершення написання роботи	до 29.10.2025	30.10.2025

Дата видачі завдання 15.09.2024

Термін подачі роботи керівникові 30.10.2025

З вимогами до виконання кваліфікаційної роботи і завданням ознайомлений

Поточак Микола Михайлович _____

(підпис студента)

Керівник Сабат Галина Петрівна _____

Захист кваліфікаційної (бакалаврської, дипломної, магістерської) роботи

Вивчення українсько-польських літературних взаємин в умовах нової української школи: Іван Франко і Ян Каспрович

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

Дата

Голова ЕК _____
підпис прізвище, ім'я

Секретар ЕК _____
підпис прізвище, ім'я

Анотація

У магістерській роботі Миколи Поточака досліджено українсько-польські літературні взаємини на межі XIX–XX століть крізь призму творчого діалогу Івана Франка та Яна Каспровича. Розкрито особливості їхньої духовної та естетичної спорідненості, окреслено напрями взаємовпливів, спільність морально-філософських мотивів і художніх пошуків. Показано роль Франка як посередника між українською та польською культурами, а також значення Каспровича у формуванні модерної європейської свідомості, що відображає єдність гуманістичних орієнтирів доби. У роботі проаналізовано рецепцію постаті Івана Франка в польському літературному середовищі, зокрема в оцінках Каспровича та його сучасників, а також виявлено художні паралелі у сфері символіки, релігійно-етичних мотивів і філософії творчості. Визначено, що обидва письменники постають репрезентантами морального гуманізму та духовного опору, їхні твори зберігають актуальність у сучасному культурно-освітньому контексті. Окрему увагу приділено педагогічному потенціалу творчої спадщини Франка і Каспровича у системі Нової української школи. Обґрунтовано доцільність використання елементів їхнього творчого діалогу під час формування громадянської, культурної та етичної компетентностей учнів старшої школи. Запропоновано методичні підходи до реалізації інтегрованих, компаративних і дискусійних форм навчання, що сприяють розвитку критичного мислення, толерантності та міжкультурної свідомості. Методологічну основу дослідження становлять історико-літературний, порівняльно-типологічний, культурологічний, герменевтичний та педагогічний методи, які дозволили поєднати літературознавчий аналіз із виявленням дидактичного потенціалу художнього тексту. Теоретична цінність роботи полягає у поглибленні розуміння українсько-польського літературного діалогу як складової європейського гуманістичного процесу, а практична — у можливості застосування отриманих результатів у сучасній філологічній та педагогічній практиці.

Adnotacja

W pracymagisterskiej Mykoły Potoczaka podjęto analizę stosunków literackich polsko-ukraińskich na przełomie XIX i XX wieku, ukazując przez pryzmat twórczego dialogu Iwana Franki i Jana Kasprowicza. Przedstawiono duchowe i estetyczne pokrewieństwo obu pisarzy, określono kierunki wzajemnych wpływów, wspólne motywy moralno-filozoficznych i artystycznych poszukiwań. Wskazano rolę Franki jako pośrednika między kulturą ukraińską a polską, a także znaczenie Kasprowicza w kształtowaniu nowoczesnej świadomości europejskiej, opartej na wartościach humanizmu i duchowej solidarności. W pracy przeanalizowano recepcję twórczości Iwana Franki w środowisku literackim Polski, zwłaszcza w ocenach Jana Kasprowicza i jego współczesnych. Ukazano artystyczne paralelizmy w zakresie symboliki, motywów religijno-etycznych i filozofii twórczości. Obaj autorzy zostali przedstawieni jako reprezentanci moralnego humanizmu i duchowego oporu wobec kryzysu wartości, a ich dzieła zachowują aktualność w kontekście współczesnej kultury i edukacji. Szczególną uwagę poświęcono pedagogicznemu potencjałowi spuścizny Franki i Kasprowicza w systemie Nowej Ukraińskiej Szkoły. Uzasadniono celowość wykorzystania elementów dialogu twórczego podczas kształtowania kompetencji obywatelskich, kulturowych i etycznych uczniów szkół średnich. Zaproponowano metodyczne rozwiązania w zakresie lekcji integrowanych, komparatystycznych i dyskusyjnych, które sprzyjają rozwojowi myślenia krytycznego, tolerancji oraz świadomości międzykulturowej. Podstawę metodologiczną badań stanowią metody historyczno-literackie, porównawczo-typologiczne, kulturoznawcze, hermeneutyczne i pedagogiczne, które umożliwiły połączenie analizy literaturoznawczej z ujawnieniem dydaktycznego potencjału twórczości. Wartość teoretyczna pracy polega na pogłębieniu rozumienia dialogu literackiego polsko-ukraińskiego jako elementu europejskiego procesu humanistycznego, natomiast wartość praktyczna — na możliwości zastosowania uzyskanych wyników w nowoczesnej praktyce filologicznej i dydaktycznej.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
 РОЗДІЛ І. ІВАН ФРАНКО І ЯН КАСПРОВИЧ: УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМИНИ, ОСОБИСТІ КОНТАКТИ ТА ТВОРЧИЙ ДІАЛОГ.....	 7
1.1. Історичні та культурні передумови українсько-польського літературного діалогу на зламі ХІХ-ХХ ст.....	7
1.2. Особистості Франка і Каспровича: паралелі долі, світоглядні й естетичні перехрестя.....	10
1.3. Знайомство у Львові та етапи поглиблення співпраці. Листування та свідчення особистої дружби.....	17
Висновки до першого розділу.....	23
 РОЗДІЛ ІІ. ЯН КАСПРОВИЧ В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА: ЛІТЕРАТУРНА РЕЦЕПЦІЯ ТА ХУДОЖНІ АНАЛОГІЇ.....	 24
2.1. Франкова критика поетичних дебютів і «сонетярство» Каспровича.....	24
2.2. Образ селянства, мотиви протесту та соціального страждання.....	27
2.3. Спільні теми й форми: тюремні сонети, романтичний і неоромантичний пафос.....	31
2.4. Франко як інтерпретатор і популяризатор постаті Каспровича. Значення творчого діалогу.....	35
Висновки до другого розділу.....	39
 РОЗДІЛ ІІІ. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА ТА ЯНА КАСПРОВИЧА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	 40
3.1. Методологічні засади вивчення творчості Івана Франка у старшій школі.....	40
3.2. Творчість Яна Каспровича як потенційний матеріал для порівняльного аналізу у шкільному курсі.....	47
3.3. Практичні шляхи реалізації педагогічного потенціалу творчості Івана Франка і Яна Каспровича.....	52
Висновки до третього розділу.....	56
 ВИСНОВКИ.....	 58

ВСТУП

Проблема українсько-польських літературних взаємин завжди мала глибокий історико-культурний сенс, оскільки відображає взаємопроникнення двох традицій, що формувалися поруч упродовж століть і зберегли спільний духовний горизонт Центрально-Східної Європи. Особливе місце у цьому діалозі посідають Іван Франко та Ян Каспрович — дві постаті, які репрезентують високий рівень гуманістичного мислення своєї доби, а водночас демонструють спільність моральних і філософських пошуків. Їхні контакти, епістолярна співпраця, перекладацька діяльність і взаємні оцінки стали одним із найвиразніших прикладів інтелектуального порозуміння між українською та польською культурами на межі XIX—XX століть.

Актуальність теми зумовлена потребою сучасної української школи переосмислити класичну спадщину в контексті компетентнісного навчання, а також розширити міжкультурний аспект літературної освіти. У добу європейської інтеграції важливо не лише знати українських класиків, а й бачити їх у спільному культурному просторі Європи. У цьому сенсі творчий діалог Франка і Каспровича є унікальним прикладом міжнаціональної співпраці, що поєднує глибину духовних цінностей і модерне бачення мистецької місії митця. Вивчення цієї проблеми набуває практичного значення для реалізації освітньої концепції Нової української школи, яка спрямована на формування цілісної, критично мислячої, культурно свідомої особистості.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі українсько-польських літературних взаємин на прикладі творчої співпраці Івана Франка та Яна Каспровича, а також у визначенні можливостей використання їхньої спадщини у шкільному курсі літератури відповідно до принципів Нової української школи.

Об'єктом дослідження є українсько-польський літературний діалог кінця XIX — початку XX століття як явище міжкультурної взаємодії.

Предметом дослідження є постаті Івана Франка та Яна Каспровича, їхні особисті, творчі й ідейні контакти, рецепція творчості у польському та українському культурному просторі, а також педагогічний потенціал вивчення їхніх творів у сучасній школі.

Методи дослідження ґрунтуються на поєднанні історико-літературного, порівняльно-типологічного, біографічного, герменевтичного, аналітичного та культурологічного підходів. Для виявлення педагогічного потенціалу творчості Франка і Каспровича застосовано методи методичної екстраполяції, аналізу навчальних програм і практичного моделювання уроків у межах компетентнісного підходу.

Теоретична цінність роботи полягає у спробі інтегрувати дослідження українсько-польського літературного діалогу в ширший контекст філологічної освіти, що відкриває нові можливості для компаративного аналізу й осмислення ролі національних письменників у загальноєвропейській культурі. Робота поглиблює уявлення про Франка як посередника між українською й польською духовними традиціями, а також розкриває Каспровича як митця, близького за світоглядом до українського гуманістичного модернізму.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання його результатів у шкільній і університетській практиці: при розробці інтегрованих курсів літератури, створенні методичних матеріалів, уроків-компаративів, міжкультурних проєктів. Положення роботи можуть бути використані у підготовці вчителів-словесників, курсах підвищення кваліфікації та розробці дидактичних матеріалів для старшої школи.

Структура роботи. Магістерська робота включає вступ, три розділи, висновків та списку використаної літератури, що налічує 30 найменувань.

РОЗДІЛ І. ІВАН ФРАНКО І ЯН КАСПРОВИЧ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН

1.1. Історичні та культурні передумови українсько-польського літературного діалогу на зламі XIX-XX ст.

Кінець XIX – початок XX століття став одним із найскладніших і водночас найцікавіших періодів у розвитку української та польської культур. Обидві нації намагалися віднайти форми духовного самоствердження через літературу, мистецтво й філософію[3, с. 248]. У цих процесах важливу роль відігравали взаємини між українськими й польськими письменниками, які, попри різницю історичних обставин, розвивалися на ґрунті спільного європейського культурного досвіду. Взаємне зацікавлення літературами двох народів було не лише естетичним, а й світоглядним явищем: у ньому виявлялося прагнення до розуміння іншої традиції, до пошуку спільних точок опори в духовному просторі.

Історичні умови цього діалогу визначалися політичним становищем Галичини, де, в межах Австро-Угорської імперії, співіснували українці, поляки, євреї, вірмени, німці. Це багатонаціональне середовище створювало атмосферу постійного культурного обміну, у якій взаємодія літератур набувала особливого змісту. Львів став не лише адміністративним, а й інтелектуальним центром, що об'єднував різні духовні традиції. Саме тут виникали видавництва, журнали, літературні гуртки, де поруч працювали українські та польські митці. Ця близькість, попри політичну напруженість, сприяла формуванню певного спільного культурного поля, у межах якого обмін думками, переклади, критика й рецензії ставали природною складовою інтелектуального життя.

У другій половині XIX століття польська література переживала період глибокої духовної кризи, спричиненої втратою державності й невдачами національних повстань. У цих умовах відбувалася переоцінка цінностей: романтична ідея національного месіанізму поступово поступалася місцем реалістичному погляду на суспільство, а згодом — модерністському розумінню

ролі мистецтва. Саме в цей час формується покоління «Молодої Польщі», до якого належав Ян Каспрович, що поставило перед собою завдання оновлення національної культури на основі європейських естетичних моделей. Нове покоління польських митців прагнуло синтезу мистецтва і філософії, індивідуальної свободи й моральної відповідальності, поєднання національної ідеї з універсальними духовними пошуками.

В українській культурі аналогічні процеси виявлялися у творчості Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської. Вони всі належали до покоління, яке усвідомлювало потребу в оновленні художньої мови, у виході з рамок етнографізму й провінційного реалізму. Українська література прагнула заявити про себе як про частину загальноєвропейського духовного процесу[4, с. 17–31]. Саме тому Франко, який володів сімнадцятьма мовами й орієнтувався в німецькій, польській, французькій літературах, виступив своєрідним мостом між українською та західноєвропейською традиціями. Його переклади з Гете, Гайне, Шиллера, Міцкевича, а згодом і зацікавлення творчістю Каспровича свідчать про глибоке прагнення розширити горизонти української культури, наблизити її до європейських масштабів мислення.

Галичина кінця століття була особливим простором культурного співіснування. У Львові діяли товариства, що об'єднували діячів різних національностей, зокрема «Академічне братство», «Просвіта», «Товариство друзів науки». В університетських колах точилися жваві дискусії про місце слов'янських літератур у європейському контексті. Саме тут Франко починає свою наукову й літературну діяльність, публікуючи дослідження з історії польської літератури, огляди творчості Міцкевича, Норвида, Крашевського. Цей інтерес до польського письменства не був випадковим — він виходив з глибокого переконання в спільності духовних джерел двох культур. У статтях Франка часто з'являється думка, що українці й поляки мають не лише спільну історію поневолення, а й спільну культурну відповідальність перед Європою,

яка полягає у збереженні духовних і моральних цінностей, витворених у слов'янському світі.

З іншого боку, у Польщі дедалі більше зростало зацікавлення українською тематикою. Це проявлялося і в поезії, і в прозі, і в критиці. У середовищі «Молодої Польщі» український фольклор і поетика сприймалися як джерело автентичності, як «чиста форма» духовного вислову. Каспрович, зокрема, у своїй ранній творчості неодноразово звертався до мотивів народного страждання, праці, релігійної покори — тих самих тем, що були близькі й Франкові[24, с. 14]. Таким чином, ще до їхнього особистого знайомства існувала певна духовна спорідненість, що зумовлювала можливість майбутнього діалогу.

Важливим чинником зближення культур стала преса. Часописи «*KurjerLwowski*», «*LwowskiPrzeglądLiteracki*», «*Літературно-науковийвісник*», «*Зоря*» регулярно публікували матеріали, що стосувалися літературного життя обох народів. У цих виданнях з'являлися переклади, рецензії, критичні огляди, які створювали простір для обміну ідеями. Франко активно користувався цими платформами, щоб представити українську літературу польському читачеві, а польську — українському. Так формувався тип культурного посередництва, який мав величезне значення для подальшого розвитку обох літератур.

На межі століть обидві нації переживали схожу духовну кризу: втрата віри у старі ідеали, розчарування в суспільному прогресі, пошук нових моральних орієнтирів. У такій атмосфері література ставала формою філософського осмислення буття, способом пізнання власної сутності. Для Франка і Каспровича творчість була не просто естетичною діяльністю, а моральним обов'язком, спробою відповісти на питання про сенс людського існування. У цьому сенсі їхня творчість відображає спільну для обох народів тенденцію — перехід від соціального реалізму до психологічного й духовного індивідуалізму.

Водночас українсько-польський діалог у літературі не був позбавлений напруження. Політичні конфлікти, що виникали у сфері освіти,

самоврядування, релігії, часто накладалися на культурні процеси. Проте навіть у цих умовах митці з обох сторін зберігали здатність бачити в іншому не ворога, а співрозмовника. Франко не раз наголошував, що справжнє зближення можливе лише на ґрунті духовної праці, взаємної поваги і спільного прагнення до пізнання істини. Саме така позиція дозволила йому пізніше вийти на особистий і творчий контакт із Яном Каспровичем, який поділяв схожі гуманістичні переконання.

Таким чином, передумови українсько-польського літературного діалогу кінця XIX – початку XX століття формувалися не випадково. Вони були результатом історичних, культурних і духовних процесів, що сприяли взаємопроникненню двох національних традицій. Львів як центр цього діалогу став символом зустрічі культур, у якій слово виконувало роль мосту між народами. Саме тут визріла та інтелектуальна атмосфера, яка зробила можливим зближення Івана Франка і Яна Каспровича — двох постатей, у творчості яких виявилася глибока потреба не лише зрозуміти іншу культуру, а й віднайти в ній частину власної.

1.2. Особистості Франка і Каспровича: паралелі долі, світоглядні й естетичні перехрестя

На межі XIX–XX століть у слов'янських літературах формується особливий тип митця — не лише поета чи інтелектуала, а духовного провідника, який поєднує філософію, мистецтво й моральну місію. До цього типу належать Іван Франко та Ян Каспрович — дві постаті, що, перебуваючи у різних культурних просторах, мислили спільною духовною мовою. Їхня творчість виникла на тлі епохи модернізму, коли мистецтво перестало бути лише дзеркалом реальності і стало засобом пошуку сенсу. Порівняння Франка і Каспровича дає змогу виявити закономірності формування цього нового духовного світогляду у межах східноєвропейської культури.

Іван Франко, представник українського поступового руху, і Ян Каспрович, виразник польського модерного символізму, не просто співіснували в одній історичній добі — вони розв'язували спільні проблеми: як поєднати гуманістичні ідеали з болісною дійсністю, як зберегти віру в людину у світі соціальної нерівності, як осмислити страждання не як кару, а як шлях до очищення. Обидва мислителі, хоч і діяли в різних контекстах, сформували поетичні системи, що взаємно віддзеркалювалися в ідеях, символах, ритмах. Валерій Корнійчук слушно зазначає, що “у Франкові й Каспровичі б'ються два серця одного духовного тіла — людства, яке страждає, але не перестає вірити у світло” [7, с.45].

Паралелі між цими двома митцями виходять за межі біографічних збігів. Вони мають насамперед філософську природу, оскільки пов'язані зі спільним баченням ролі митця і сутності людського духу. І Франко, і Каспрович розглядали людину не як підлеглу долі істоту, а як активного співтворця світу. Франко бачив шлях до істини у раціональному пізнанні, у праці й свідомому вдосконаленні; Каспрович — у внутрішньому осяянні, у стражданні як формі пізнання. Але мета в обох одна — піднести людину над хаосом часу, над темрявою сумнівів, знайти у світі вищий смисл.

Варто підкреслити, що порівняння Франка і Каспровича не є штучним чи випадковим. Їхні долі перетинаються не лише у біографічному, а й у духовному вимірі. Обидва народилися у селянських родинах, пройшли шлях від матеріальної бідності до інтелектуальної еліти, однаково відчували тягар соціального обов'язку і духовного служіння. Вони втілюють два різні способи мислення про людину: Франко — активний, просвітницький, громадянський; Каспрович — інтровертний, споглядальний, символічний. Проте їх єднає здатність мислити через почуття і відчувати через думку.

Зіставлення цих двох постатей має не лише літературознавчий, а й культурно-історичний сенс. Франко і Каспрович репрезентують два напрями духовного розвитку слов'янства: соціальний раціоналізм і релігійно-

філософський символізм. Їхня творчість виявляє глибоку внутрішню єдність — ідею людської гідності як універсальної категорії культури. Франко прагне змінити світ через освіту, мораль і працю; Каспрович — через молитву, очищення і красу. У цьому — два шляхи до одного ідеалу: відродження людини як духовної істоти.

Паралелі між Франком і Каспровичем мають глибоке коріння у схожості їхнього життєвого шляху. Обидва вийшли з низів суспільства, і ця обставина визначила не лише їхню чутливість до соціальної несправедливості, а й особливий тип мислення, у якому гуманізм виростав із особистого досвіду боротьби за гідність. Іван Франко, син коваля з Нагуєвичів, і Ян Каспрович, виходець із селянської родини з польської Куявії, пройшли шлях від злиднів до духовної висоти, зберігаючи постійне відчуття моральної відповідальності перед народом. Цей шлях не був легким — він став процесом самотворення, що поєднував фізичну працю, інтелектуальні зусилля та моральні випробування.

Освіта відіграла у долі обох вирішальну роль. Франко рано відкрив для себе світ книжки, ставши прикладом самоука, що прагне знань не задля особистої слави, а як засобу служіння людям. Каспрович, який навчався у Вроцлавському та Лейпцизькому університетах, усвідомлював науку як шлях до внутрішнього визволення. У своїх автобіографічних нотатках він згадував, що прагнув «піднести селянське серце до рівня духовної зрілості» — тобто зробити культуру доступною для всіх, незалежно від походження [13, с. 240–245].

З дитячих років обох митців супроводжував досвід убогості, який не зламав, а загартував. Франко у листах не раз підкреслював, що «праця — єдина основа гідності людини». Для Каспровича, який пізнав нужду і приниження, саме праця ставала формою молитви. Цей досвід породив глибоку емпатію до “маленької людини”, котра шукає світла в темряві соціальної нерівності. Обидва поети вважали, що мистецтво повинне бути морально співчутливим: Франко — як засіб пробудження громадянської совісті, Каспрович — як вияв духовного милосердя.

Не менш значущим є те, що обидва поети зазнали переслідувань. Франка неодноразово арештовували за громадську діяльність, його твори піддавали цензурі, а сам він був змушений відстоювати право на вільне слово. Каспровича ув'язнили у 1887 році за політичну активність, і саме у в'язниці сформувалася його віра в очищувальну силу страждання. В одному з віршів він писав: „*Z kajdan wyrastaskrzydło*” (“Із кайданів виростає крило”) — рядок, який цілком співзвучний Франковому кредо “Лиш боротись — значить жить”. Корнійчук тонко підмічає, що “в обох тюремний досвід стає не межею, а початком духовного прозріння; вони виходять із темниці не переможеними, а оновленими” [7, с. 65–67].

Найважливіше, однак, що соціальна доля у Франка й Каспровича трансформується у філософію народності — не як етнографічного явища, а як морального закону. Франко розумів народність як духовну солідарність між людьми, засновану на спільному болю й спільній надії. Каспрович у поемах „*Z chałury*” і „*Ginaćemuświatu*” творить образ селянина не як жертви історії, а як свідка її моральних законів. Обидва вбачали у народі не лише носія традиції, а й джерело універсальних істин. Саме ця ідея визначає спільний гуманістичний вектор їхньої поезики.

Поєднання народності й інтелектуалізму стало визначальною рисою обох митців. Вони були водночас “людьми землі” і “людьми книги”: Франко поєднував галицьку реальність із філософією позитивізму, а Каспрович польське село з ідеями модерної естетики [25, с. 5–38]. Якщо життєвий шлях Франка і Каспровича зумовив їхню духовну спорідненість, то саме система переконань і світоглядних цінностей сформувала спільний напрям їхньої творчої еволюції. Обидва мислителі, хоч і прийшли до філософії з різних сторін — Франко з науково-раціоналістичної, а Каспрович з релігійно-містичної, — однаково бачили в людині не лише творіння світу, а його моральний центр. Їхній гуманізм — це не декларація, а глибока духовна установка, у якій віра і сумнів утворюють динамічну єдність.

Для Франка гуманізм є основою його філософії дії. У статтях “Що таке поступ?” та “Мислі о еволюції в історії людськості” він доводив, що людина не може бути пасивним спостерігачем світу, вона є співтворцем історії, а її моральна вартість визначається активністю й здатністю до самовдосконалення. Віра у людину в нього не заперечує сумніву — навпаки, сумнів стимулює пошук істини, перетворює інтелектуальну напругу на етичну енергію. Франко розглядав сумнів як “моральну чесність мислення”, адже лише той, хто сумнівається, здатен мислити самостійно. Його знамените кредо “*Sempertiro*” — “завжди учень” — стає метафорою нескінченного духовного розвитку.

Каспрович натомість прийшов до гуманізму через інший досвід — через віру і містичне переживання світу. Його поезія — це спроба знайти Бога у болю, сенс у стражданні. У циклі „*Ginacemuświatu*” він проголошує: „*Z cierpieniarodzisięświatło*” (“Із страждання народжується світло”). Цей мотив наближає його до Франкового бачення праці й терпіння як засобів духовного очищення, проте у Каспровича страждання має космічний масштаб — воно охоплює всю природу, весь світ. Саме тому їхні гуманізми доповнюють один одного: Франків — етичний, Каспровичів — метафізичний.

Обидва митці відчували тісний зв’язок між людиною і Всесвітом. Для Франка це зв’язок соціальний — людина є частиною колективу, народу, що разом творить поступ цивілізації; для Каспровича — онтологічний, бо кожна душа є відбитком божественного порядку[26, с. 71–80]. Попри різницю у векторах мислення, їх об’єднує переконання, що духовність не може бути ізольованою: вона існує лише у дії, у творенні добра, у прагненні гармонії. Обидва шукали гармонію між раціональним і вірою, між матеріальним і духовним.

Сумнів — ще одна важлива складова їхнього світогляду. Франко не боїться сумніву — він робить із нього рушійну силу пізнання. У його філософії сумнів очищає свідомість від догм і перетворює мислення на акт свободи. Каспрович, натомість, сприймає сумнів як драму душі, що втратила опору у

світі, але не відмовилась від пошуку Бога. У поемі „*Diesirae*” він звертається до Творця з болючим запитанням: „*Czyś Ty samstworzyłcierpienie?*” (“Чи Ти Сам створив страждання?”), — і в цьому бунті виявляє не зневіру, а прагнення зрозуміти сенс божественного мовчання. Якщо Франко говорить до Бога розумом, то Каспрович — серцем[1, с. 29–35].

Поняття віри в обох митців також набуває нетрадиційного тлумачення. Для Франка віра — це не догма, а етична дія, що виявляється у служінні народові, у пошуку правди. Його віра спрямована не вгору, а вперед — у поступ, у силу знання, у моральне вдосконалення людства. Каспрович же розглядає віру як внутрішнє світло, що народжується в серці через терпіння. У його поезії Бог не карає, а співстраждає, стає частиною людського болю. Таким чином, віра у Каспровича — це містичне співпереживання, а у Франка — моральна відповідальність.

У філософському аспекті їхні світоглядні системи поєднує антропоцентризм, але різного походження. Франків — активістський, спрямований на зовнішню дію, Каспровичів — інтроспективний, зосереджений на внутрішньому вдосконаленні. Вони репрезентують дві моделі європейського гуманізму: соціальну і духовну, які, зливаючись, утворюють цілісну картину модерного мислення. Обидва доводять, що людина не є пасивною істотою серед сил природи чи суспільства, а єднає у собі обидві стихії — матеріальну й духовну, земну й небесну.

У творчості Івана Франка та Яна Каспровича саме естетика болю стає тим полем, де їхні філософські й моральні ідеї набувають художнього втілення. Їхня поетика не зводиться до опису страждання як емоційного стану — вона перетворює біль на універсальну категорію духовного досвіду. І Франко, і Каспрович мислили страждання не як покарання, а як засіб очищення, а поетичне слово розглядали як простір цього очищення. Обидва пройшли шлях від реалізму до символізму, від соціальної поезії до філософської медитації, і в цьому русі їхні естетичні концепції поступово зближуються.

На ранньому етапі Франко тяжів до соціального реалізму, прагнучи, щоб його слово мало просвітницьку силу. Його вірші 1870–1880-х років сповнені конкретних образів праці, злиднів, боротьби — це поезія дії, що формує моральну позицію. Проте вже у збірці “Зів’яле листя” і в циклі “Тюремні сонети” на передній план виходить внутрішня драма особистості. Реалістичні описи поступаються символічним, емоційно насиченим образам. Франко відкриває в собі новий тип поетичного вираження — той, у якому біль стає способом пізнання. “І дух мій, скований, у болю зріс” — ця формула виражає не розпач, а самопізнання через терпіння[9, с. 176].

Подібну еволюцію переживає й Каспрович. Його ранні поетичні збірки („*Z chałupy*”, „*Księgaubogich*”) зображають селянське життя з реалістичною точністю, але вже у „*Hymnach*” та „*Ginącemuświatu*” відбувається перехід від соціального до космічного виміру болю. Тут страждання постає не як наслідок суспільної несправедливості, а як форма буття. У знаменитому вірші „*Diesirae*” поет виголошує: „*Z moichranphynieświatło*” (“Із моїх ран струменить світло”). Цей образ є ключовим для всієї його естетики — у болю він бачить джерело одкровення. Каспрович відкриває трагізм не як поразку, а як момент істини, бо відчуває, що лише крізь темряву народжується прозріння.

Художній образ світла є центральним символом у поетиках обох митців. У Франка світло — це метафора знання, поступу, прозріння розуму; у Каспровича — символ божественної благодаті, внутрішнього просвітлення. Франко закликає “світлом науки” розігнати морок віків, а Каспрович говорить про “світло, що народжується з ран”. Їхні метафори, різні за джерелом, зливаються в одне поняття духовного пробудження. В обох поетів світло долає темряву не шляхом заперечення, а через прийняття болю як частини істини.

Не менш показовою є символіка хреста і каменю. У Франка камінь уособлює тягар історії, який поет несе, розбиваючи кайдани неправди: “Лупайте сю скалу — нехай ні жар, ні холод / Не спинить вас”. У Каспровича хрест є символом всесвітньої долі, яку людина приймає як знак покори, але не

пасивності. У поемі „Święty Boże” він зображає людство, що йде на Голгофу не як жертва, а як носій божественного плану. Обидва символи — камінь і хрест — у Франка й Каспровича з’єднуються у спільній точці: в ідеї очищення через працю, терпіння і любов.

З формального боку, обох митців зближує тяжіння до музичності, ритмічного експерименту й метафоричної насиченості мови. Франко використовує контрасти — тверді, різкі ритми, щоб передати силу внутрішнього опору, тоді як Каспрович творить довгі рядки, у яких ритм нагадує подих молитви. За спостереженням Корнійчука, “якщо Франко мислить строфою, то Каспрович — акордами; але обидва говорять мовою музики, бо їхня поезія — це спроба почути гармонію у хаосі” [7, с. 81–85].

Отже, на підставі розглянутих аспектів можна ствердити, що Іван Франко і Ян Каспрович, попри національні та мовні відмінності, належать до одного духовного кола — кола митців, які шукали сенс людського буття у боротьбі, вірі й стражданні. Їх поєднує не зовнішня схожість долі, а глибинна спорідненість світогляду: віра у творчу силу людини, у моральну вартість праці та в очищення через біль. Обидва пройшли шлях від реалістичного бачення життя до символічного осмислення духовного досвіду, створивши естетику, у якій страждання перетворюється на джерело гармонії. Таким чином, Франко й Каспрович уособлюють два голоси однієї епохи — голоси, що, зливаючись, творять гуманістичну симфонію європейського модернізму.

1.3. Знайомство у Львові та етапи поглиблення співпраці. Листування та свідчення особистої дружби

Кінець XIX століття у Львові був часом духовного піднесення, коли в місті, що поєднувало традиції Сходу і Заходу, зароджувалися нові ідеї про роль культури у житті народів. Львів тоді був не лише адміністративним центром Галичини, а й лабораторією інтелектуальних контактів між українцями та поляками. Саме тут, у середовищі журналістів, літераторів і науковців, які

прагнули поєднати національні інтереси з гуманістичними ідеалами, відбулася перша зустріч Івана Франка й Яна Каспровича.

Цей момент не можна зводити лише до формального знайомства двох письменників. Для обох це стало зустріччю духовних світів, які, попри мовні та історичні відмінності, мали спільну основу — глибоке прагнення до правди та людяності. Франко, уже знаний у львівських інтелектуальних колах, поставав постаттю складною, але надзвичайно харизматичною — мислителем, який шукав гармонію між наукою, вірою і суспільним служінням. Каспрович, молодший і лише на початку свого шляху, вирізнявся щирістю, чутливістю й потребою зрозуміти людське страждання через поетичне слово[15, с.28–33].

Вони зустрілися у Львові в січні 1889 року, у редакції польського часопису «*KurjerLwowski*». Каспрович приїхав до міста на запрошення редактора Броніслава Вислоуха, сподіваючись знайти тут не лише роботу, а й інтелектуальне середовище, здатне підтримати його творчі пошуки. Франко, який тоді активно співпрацював із пресою, часто відвідував редакцію і брав участь у публіцистичних дискусіях. Саме тут уперше пролунала розмова, яка згодом переросла у дружбу, що тривала майже півтора десятиліття.

Франко сприйняв Каспровича як людину, близьку за духом, — не через ідеологічну подібність, а через однакову життєву поставу: обидва пройшли шлях самотності, внутрішньої боротьби й моральної напруги. Каспрович, своєю чергою, відчув у Франкові не лише мислителя, а людину глибокої доброти, чия інтелектуальна сила поєднувалася з людяністю. Вони говорили різними мовами, але розуміли одне одного без перекладу — через спільний досвід поневірянь, пошуків істини й віру в духовну місію поета[10, с. 52–58].

Особливість їхнього знайомства полягала в тому, що воно відразу вийшло за межі звичайного літературного контакту. Їхні перші розмови у львівських кав'ярнях та редакційних кабінетах торкалися не лише мистецтва, а й питань моральної відповідальності митця, ролі інтелігенції в оновленні суспільства, необхідності подолання національної ворожнечі. Франко прагнув бачити в

літературі не лише вираження національного духу, а й інструмент єднання, тоді як Каспрович відкривав для себе українську культуру як невід’ємну частину європейської духовності.

Для обох Львів став місцем внутрішнього перетворення. Для Франка — це був момент, коли його ідея міжнаціонального порозуміння набула конкретного людського виміру, а для Каспровича — етап духовного дорослішання, коли спілкування з українським мислителем навчило його бачити у культурі не лише мистецтво, а й моральну силу. Саме у цьому місті почалася історія, яка перетворилася на приклад рідкісної інтелектуальної дружби — такої, що долає мовні, політичні й історичні межі.

Після знайомства у Львові між Іваном Франком і Яном Каспровичем розпочався період особливої інтелектуальної близькості, що з часом переросла у справжнє духовне партнерство. Обидва митці належали до тих рідкісних постатей, для яких дружба не була лише людською симпатією, а ставала формою спільної праці, моральної підтримки та культурного служіння. Їхній діалог — як у слові, так і в житті — мав глибоке філософське підґрунтя: це була розмова двох мислителів, які прагнули зрозуміти природу людини, суспільства і Бога.

Франко, старший і досвідченіший, бачив у Каспровичі не лише польського поета, а передусім споріднену душу, яка пройшла через сумніви й духовні потрясіння. Для Каспровича Франко став неформальним наставником — людиною, що поєднувала силу розуму й моральну послідовність. Вони спілкувалися не як учитель і учень, а як рівні співрозмовники, яких єднає потреба у правді. У цьому взаємному тяжінні до істини народжувалося те, що можна назвати “етикою діалогу”: кожен із них вмів слухати, приймати і навіть через суперечності знаходити новий рівень порозуміння.

Особливого значення у поглибленні їхніх стосунків набув творчий обмін. Франко уважно читав перші поетичні спроби Каспровича, підтримував його морально і фахово. У своїй рецензії на дебютну збірку «Поезії» він

відзначив надзвичайну щирість, емоційну глибину й “чистоту соціального чуття” молодого автора, побачивши в ньому “справжнього поета народу”. Це була не порожня похвала, а акт довіри, що мав величезне значення для Каспровича, який тоді тільки шукав власний голос. Франкова підтримка допомогла йому зміцнитися у переконанні, що поезія може бути засобом морального очищення і духовного звільнення.

Зі свого боку, Каспрович не лишався пасивним учнем. Він уважно читав українські тексти, перекладав і коментував їх, намагаючись осмислити те, що об’єднує польську й українську поетичні традиції. У своїх нотатках він називав Франка “людиною, що перетворює слово на дію” — це була оцінка не лише митця, а й мислителя, здатного мислити через страждання. Саме завдяки спілкуванню з Франком Каспрович зміг глибше відчувати соціальний вимір поезії, збагнути, що гуманізм не обмежується співчуттям, а потребує конкретної позиції[2, с. 212].

Поступово дружба перейшла у взаємну підтримку й у повсякденних обставинах. Відомо, що Каспрович допомагав Франкові в період його габілітації у Львівському університеті, надаючи йому матеріальну й моральну підтримку. Він позичив Франкові фрак на лекцію, але важливішим за цей жест був сам факт солідарності — у добу, коли українського вченого дискримінували з політичних мотивів, польський колега виступив поруч як друг і союзник. Такі вчинки формували нову етику міжнаціонального співіснування, засновану не на політичних деклараціях, а на особистій відповідальності.

Разом вони уособлювали духовний тип інтелігенції, яка вміла мислити поза межами національних догм. Для них слово “дружба” означало передусім взаємне розуміння, щирість і готовність служити ідеї. Навіть тоді, коли в польському середовищі Франка критикували як “небезпечного радикала”, Каспрович не зрікався його. Ба більше — він намагався переконати своїх співвітчизників у тому, що “український інтелектуал може бути не ворогом, а партнером у боротьбі за духовне оновлення Європи”.

Не всі сприймали таке зближення позитивно. Дружба Франка і Каспровича викликала іронічні реакції з боку польських консерваторів, які вбачали у ній загрозу національній “чистоті”. 1900 року з’явилася сатира «Satyrikon» Адама Бараньського, у якій Каспровича висміювали за симпатії до “українського соціаліста”. Проте подібні напади лише поглибили їхню солідарність. Вони бачили у власній співпраці не політичний акт, а людське свідчення — доказ того, що культура здатна перемагати упередження.

Цей період став одним із найплідніших у житті обох. Франко працював над своїми найглибшими філософськими текстами, а Каспрович переживав внутрішній злам, який пізніше втілиться у його гімнічній ліриці. Їхній діалог — особистий, інтелектуальний і творчий — став тією духовною основою, на якій згодом постане їхнє листування, одне з найзворушливіших свідчень європейської культурної дружби кінця століття.

Листування між Іваном Франком і Яном Каспровичем є надзвичайно важливим джерелом для розуміння не лише особистої історії їхньої дружби, а й глибинних духовних процесів, що відбувалися у культурному просторі Галичини наприкінці XIX — на початку XX століття. Епістолярна спадщина митців свідчить про те, що їхній зв’язок виходив далеко за межі приватного спілкування — він перетворився на постійний діалог двох інтелектуальних традицій, української та польської.

Листи Івана Франка до Каспровича вирізняються особливою щирістю та довірою. Вони написані не в офіційному, а в особистому, навіть сповідальному тоні. Франко обговорює у них літературні теми, філософські питання, події політичного життя, але найважливішим мотивом завжди залишається духовне самопізнання. У його посланнях відчутна потреба не лише висловитися, а й бути почутим, знайти розуміння в людині, здатній мислити поза межами національних обмежень. Він цінував у Каспровичі не стільки поета, скільки співрозмовника, з яким можна говорити про сутність віри, природу зла, сенс людського призначення.

Водночас листи Каспровича свідчать про глибоку повагу до Франка. У них звучить щире захоплення його силою характеру, наполегливістю і відданістю праці. Для польського поета Франко стає уособленням “морального стоїцизму”, прикладом того, як інтелектуал може залишатися вірним своїм принципам навіть у найскладніших обставинах. У листах до своєї нареченої Ядвіги Гансовської Каспрович згадує українського колегу як “людину, що світить навіть у темряві”, відзначаючи його здатність “зберігати гідність там, де інші втрачають віру”. Такі висловлювання показують, що для Каспровича ця дружба мала не лише професійне, а й моральне значення — вона впливала на його власний світогляд і поетичну еволюцію.

Епістолярний обмін між ними був не лише формою підтримки, а й своєрідним продовженням їхнього філософського діалогу. У листах Франко неодноразово аналізує твори Каспровича, пропонуючи свої зауваги та спостереження. Його критика завжди точна, але доброзичлива — вона спрямована на розвиток, а не на осуд. У відповідь Каспрович ділиться своїми сумнівами, роздумами про призначення поета, про роль болю у творчості, про межі віри. Такий діалог не мав переможців чи переможених: це була спільна розмова про істину, у якій обидва залишалися щирими до кінця.

Ці листи демонструють виняткову культуру мислення і почуття, що характеризувала обох. Вони писали один одному не для самоствердження, а для духовного збагачення. У кожному посланні відчувається бажання зрозуміти іншу людину, почути голос з іншої культури, який не суперечить, а доповнює власний. Саме через листи формується те, що можна назвати “гуманістичним братерством” — єдністю не крові, а духу, спільним поривом до морального вдосконалення[20, с. 203–210]

У своїй сукупності епістолярна спадщина Франка й Каспровича є не лише історичним документом, а й художнім явищем. Вона поєднує щирість особистих інтонацій із високим рівнем філософської рефлексії, стаючи зразком інтелектуальної етики, що виходить за рамки часу. Їхні листи — це не просто

приватне листування, а свідчення великої культурної ідеї: навіть у добу політичних поділів і національних суперечностей людська духовність здатна залишатися універсальною.

Таким чином, взаємини Івана Франка та Яна Каспровича стали прикладом справжньої духовної єдності й культурного діалогу. Їхня дружба, започаткована у Львові, переросла у співпрацю та листування, що утвердили ідею порозуміння між народами через культуру й людяність. В особистій довірі двох митців відобразився широкий гуманістичний зміст — віра у силу слова, у взаємоповагу та моральну спорідненість, що виявилися сильнішими за будь-які історичні кордони.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи викладене, можна ствердити, що українсько-польські літературні взаємини кінця XIX — початку XX століття стали важливим чинником духовного розвитку обох народів. Вони формувалися на ґрунті спільних історичних випробувань, прагнення до культурного самоствердження та взаємного пізнання. У цьому контексті постаті Івана Франка та Яна Каспровича постають як ключові представники двох національних літератур, які зуміли підняти особисте спілкування до рівня ідейного й мистецького діалогу.

Франко і Каспрович виявили дивовижну духовну спорідненість: обидва вийшли з народу, пройшли шлях боротьби й страждання, шукали сенс життя у праці, правді й вірі. Їхні долі, попри зовнішні відмінності, збігалися у головному — у прагненні зробити мистецтво моральним простором очищення та єднання.

Їхня зустріч у Львові стала не лише епізодом біографії, а символом культурного порозуміння, яке долає національні межі. Дружба, співпраця і листування Франка й Каспровича довели, що література може бути засобом духовного примирення й збагачення.

РОЗДІЛ II. ЯН КАСПРОВИЧ В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА: РЕЦЕПЦІЯ І ХУДОЖНІАНАЛОГІЇ

2.1. Франкова критика поетичних дебютів і «сонетярство» Каспровича

Розгляд ранньої творчості Яна Каспровича крізь призму естетичних і моральних поглядів Івана Франка є надзвичайно важливим для розуміння сутності українсько-польського літературного діалогу кінця XIX століття. Обоє митців єднало прагнення до “поезії правди”, де художнє слово не відокремлювалося від суспільного служіння. Для Франка, як і для Каспровича, мистецтво було не засобом естетичної втіхи, а формою моральної відповідальності митця перед народом і історією. Саме тому аналіз поетичних дебютів польського автора в контексті Франкової рецепції дозволяє простежити глибокі паралелі між двома духовними системами, заснованими на гуманістичному реалізмі [1, с. 56–60].

Перші збірки Каспровича, зокрема «*Poezje*» (1889) та цикл „*Z chałupy*”, виявили новий тип ліричного мислення, позначений соціальною напругою та моральною правдивістю. В епоху, коли польська поезія тяжіла до риторичних декларацій і національно-патріотичних гасел, Каспрович звернувся до простої, “неідеалізованої” дійсності. Його селянин — це не символізований герой, а жива людина, втомлена й мисляча, що не втратила гідності попри приниження. Такий погляд на людину з народу був близький Франкові, який також у своїй творчості прагнув показати духовну силу простої людини, її здатність протистояти злу через працю та страждання.

Франко сприймав поетичну манеру Каспровича як приклад “чесності перед життям”. Ця характеристика, часто повторювана у франкознавчій літературі, є ключем до розуміння його критичного методу. Він вважав, що справжній поет має не лише творити красу, а й говорити правду — “так, як чує серце”. У поезіях Каспровича, на думку Франка, “емоція завжди випереджає форму, і саме тому форма звучить щиро” [12, с. 111–125]. Такий підхід протиставлявся тенденціям естетизму й декадентства, поширеним у тогочасній польській літературі, де мистецтво часто відривалося від життя.

Особливої уваги заслуговує тематика бідності й праці у творчості Каспровича. Його поетичний світ — це всесвіт хати, землі, мозолів і тяжкої людської долі. У віршах звучить протест проти соціальної несправедливості, але цей протест не руйнівний, а морально усвідомлений. Поет не вигукує, а говорить — спокійно, з гідністю, як людина, що знає вагу мовчання. Франко високо цінував цю стриманість і глибину, бо бачив у ній вияв духовної зрілості, властивої лише тим митцям, які не спекулюють болем, а переживають його внутрішньо. Саме таку поетику він називав “мужнім реалізмом”, у якому “серце не плаче, а думає”.

Водночас Каспрович зумів уникнути соціальної риторики, властивої багатьом авторам “народного напрямку”. Його реалізм був внутрішнім, етичним, а не публіцистичним. Він не моралізував, не закликав, а просто свідчив — і саме ця “поезія свідчення” особливо імпонувала Франкові, який у цей період формував власне розуміння поета як “робітника духу”. У цьому визначенні зосереджено головну естетичну спільність обох авторів: поезія не має бути наслідуванням краси, а має перетворювати життя, очищати людину від байдужості й страху.

Також важливо підкреслити, що ранній стиль Каспровича, попри його зовнішню простоту, уже містив у собі ознаки формальної майстерності. Його ритм точний, образи лаконічні, але насичені внутрішньою музичальністю. Франко бачив у цьому прояв природної органіки поетичного таланту, що виріс

із народної мови, проте вийшов за межі етнографічної поетики. Для нього це було свідченням народження нового типу митця — того, хто поєднує “глибину думки й простоту серця”, хто “бачить красу навіть у тіні, бо тінь — це також частина світла” [14, с. 10–25].

Період звернення Яна Каспровича до сонетної форми став важливим етапом його поетичної еволюції. Саме в цей час відбувається внутрішня трансформація митця — від реалістичного спостерігача до філософа, що прагне осмислити буття через гармонію форми й ідеї. Для Івана Франка цей етап творчості Каспровича був свідченням переходу від “поезії серця” до “поезії духу”, коли мистецтво стає не лише емоційним, а й морально дисциплінованим актом.

Франко розглядав “сонетярство” Каспровича не як прояв естетичного формалізму, а як шлях духовного самовиховання. На його думку, саме праця над формою робить поета зрілим, адже “досконалість вірша є відбитком внутрішнього порядку душі” [5, с. 15–28]. Сонет — з його чіткою симетрією, ритмічною суворістю та вимогою лаконізму — був для Франка не просто технічною справою, а засобом морального вдосконалення митця. У межах цього жанру поет мусить приборкати надлишок емоцій, перетворити хаос почуттів на зосереджену, структуровану думку.

У творчості Каспровича ця ідея проявилася особливо яскраво. Його сонети не є холодними зразками майстерності — навпаки, за строгістю форми приховується глибокий емоційний досвід. Поет прагне висловити не лише красу, а й трагізм існування. Так, у циклах „*Sonety*” та „*Ginącemuświatu*” він поєднує метафізичні мотиви з конкретними соціальними алюзіями, де біль людини перетворюється на символ космічного страждання. Саме ця здатність поєднувати особисте й всесвітнє, інтимне й філософське, привертала увагу Франка, який бачив у сонетах Каспровича “боротьбу між душею, що відчуває, і розумом, що судить”.

Водночас Франко усвідомлював небезпеку, що приховується у формальній довершеності. Він застерігав, що надмірна технічність може “охолодити” поезію, перетворивши її на естетичну вправу. Однак Каспрович, на думку українського мислителя, уникнув цієї пастки завдяки щирості інтонації. Його вірші, навіть найстриманіші, мають “пульс життя” — ту внутрішню енергію, без якої форма мертвіє. Франко підкреслював, що “сонет, у якому звучить серце, — не кайдани, а крила для думки” [16, с. 238–362].

Таким чином, “сонетярство” Каспровича постає не як етап відчуження від реальності, а як фаза духовної концентрації. У своїй строгій формі він прагне не сховатися від світу, а знайти в ньому порядок. Це співзвучно з франковим баченням мистецтва як форми моральної гармонії: справжній поет не замикається у собі, а через працю над словом наближається до істини. Саме тому Франко сприймав технічну досконалість Каспровича не як самоціль, а як свідчення глибокої внутрішньої дисципліни, що є необхідною умовою духовного зростання митця.

У такому баченні поета обидва автори сходяться: і Франко, і Каспрович визнають, що поезія — це форма самовиховання, де кожен рядок є актом моральної відповідальності. Сонет, як стверджував Франко, — “найстрогіша і водночас найчесніша форма поетичного вислову, бо в ній нема місця для фальші”.. Саме тому “сонетярство” Каспровича у його сприйнятті не було ані даниною моді, ані проявом естетичного снобізму: це був шлях до внутрішньої рівноваги, до тієї “музичної тиші духу”, якої прагнув і сам Франко.

Отже, у розумінні Івана Франка звернення Яна Каспровича до сонетної форми стало виявом не відсторонення від життя, а його глибшого усвідомлення. У строгій гармонії сонета він побачив відбиття морального пошуку поета, який прагне поєднати думку, форму й почуття в єдине ціле. Для Франка це означало справжню художню зрілість — не технічну, а духовну, коли слово стає не грою, а відповідальністю перед людиною і світом.

2.2. Образ селянства, мотиви протесту та соціального страждання

У творчості Івана Франка та Яна Каспровича образ селянина посідає центральне місце як символ моральної стійкості, духовної сили й етичної правди. Обидва митці виводять його з реалістичного зображення соціальної дійсності, але наповнюють глибоким філософським змістом: селянин у їхніх поезіях — не лише представник нижчого соціального шару, а втілення вічної людини праці, носія історичної пам'яті й духовного опору.

Для Франка тема народу та праці була наскрізною. У численних творах — від “Мойсея” до “Смерті Каїна” — він стверджував, що справжня велич людини виявляється не у володінні, а у праці, яка формує її моральну сутність. Праця для нього була не лише економічною категорією, а категорією етичного порядку, що очищає людину і робить її співтворцем світу. Так само і для Каспровича селянин не є пасивною жертвою соціальних умов: він — активна духовна істота, яка несе у собі “мудрість землі” і гідність, незважаючи на страждання [17, с. 73–85].

Особливо промовистою є паралель між “людиною з хати” у Каспровича й “робітником” у Франка. Обидва образи мають символічний вимір: це фігури не стільки соціальні, скільки моральні. Вони втілюють ідею простоти, очищеної від ілюзій, і водночас — велич духу, здатного приймати біль без нарікання. У цьому сенсі Каспровичів цикл „*Z chałury*” є майже філософським трактатом про гідність у злиднях, що перегукується з Франковими “Бориславськими оповіданнями”, де робітник і селянин стають осердям морального світу.

Селянин у світобаченні обох митців не ідеалізований, а глибоко реальний — з його обмеженнями, страхами, але й безмежною терплячістю. Франко і Каспрович, кожен у межах своєї культури, відходять від народницької традиції, яка часто зображала просту людину в ореолі романтичного мучеництва. Вони натомість показують її у трагічній повноті — як істоту, що живе на межі між відчаєм і вірою. Таке бачення ґрунтується на гуманістичній

філософії праці, у якій фізичне страждання перетворюється на духовну силу. “Найвища гідність людини — не в тому, щоб не падати, а в тому, щоб підводитись після кожного удару”, — цей франківський мотив цілком міг би бути епіграфом до поезій Каспровича [27, с. 183].

У творчості обох митців селянин виступає як мірило правди, своєрідна “точка моральної рівноваги” між світом і Богом. Його праця, бідність, терпіння не знищують, а очищають. Саме тому Франко та Каспрович наділяють образ селянина духовним значенням, роблячи його носієм совісті народу. Якщо у Франка це “пробудження думки” через соціальну боротьбу, то у Каспровича — “освячення страждання” як вищої форми духовного досвіду. У такому підході проявляється їхня глибока спільність: селянин не просить співчуття, він свідчить істину.

Обидва митці бачили у сільській людині не тільки “біль” історії, а й її сенс. Через цей образ вони шукали моральну опору у світі, що руйнується під тиском урбанізації та духовної кризи. І якщо для Франка селянин є “основою національної сили”, то для Каспровича — “останнім притулком людяності” [6, с. 142–145]. Саме завдяки цьому мотиву їхні твори залишаються позачасовими: в образі простої людини вони обидва вбачали шлях до духовного оновлення людства.

Проблематика страждання та протесту у творчості Івана Франка й Яна Каспровича є не просто тематичною паралеллю, а виявом спільного морально-філософського підходу до людини й історії. Для обох митців біль не є випадковим елементом життя — це закономірна частина людського досвіду, що веде до очищення й пізнання істини. І Франко, і Каспрович сприймали страждання не як безвихідь, а як шлях до духовного відродження, а протест — не як акт руйнації, а як вияв моральної гідності.

Франківське розуміння болю завжди має активний, дієвий характер. У його творчості страждання людини — це наслідок соціальної несправедливості, але також і проба сили її духу. Герої його поезій і прози не підкоряються долі, а

чинять опір через працю, знання, віру. У цьому виявляється глибока християнсько-гуманістична логіка Франкової філософії: зло не можна перемогти насильством, його можна подолати тільки моральним зусиллям і працею над собою. Саме тому у Франковій системі протест постає як форма духовного руху — “не крик, а чин”, спрямований на утвердження справедливості.

У Каспровича мотиви болю та протесту мають інший відтінок — більш трагічний і споглядальний. Його поет бачить у стражданні не лише наслідок соціальних умов, а передусім наслідок космічного дисбалансу, розламу між людиною і Творцем. Звідси народжується особливий тип протесту — не політичного, а духовного, де слово перетворюється на молитву, а біль — на пізнання. Відомий образ із його „*Нутну*” — “людина, що стоїть перед мовчазним Богом” — відображає саме цю екзистенційну напругу. Для Франка, який розумів релігійність як моральну працю, така позиція Каспровича була зрозумілою: він бачив у ній не розпач, а пошук істини через сумнів.

Мотив соціального протесту в обох поетів поєднується з мотивом духовного очищення. Франків селянин і каспровичів “людина з хати” не чинять революції — їхня боротьба глибша, внутрішня. Це боротьба за право залишатися людиною у світі, що зраджує мораль. В обох поетів цей протест має тихий, але непохитний характер: він народжується не з ненависті, а з любові — до життя, до людей, до правди. У цьому полягає особлива етика їхнього гуманізму, що заперечує насильство як спосіб очищення світу, замінюючи його стражданням, яке веде до духовного прозріння.

Філософія болю у Франка й Каспровича також пов’язана з християнським символізмом. Страждання у них не лише особисте, а й сакральне: воно нагадує про жертовність як шлях до оновлення. У поетичних образах обох митців присутня символіка крові, хреста, світла — знаки болю, який перетворюється на істину. Для Франка це шлях Мойсея — провідника, що

мусить пройти через сумнів, щоб знайти віру; для Каспровича — шлях людини, що “підносить молитву не до Бога, а до людяності в собі” [8, с.98–102].

Отже, протест і страждання в інтерпретації Франка й Каспровича стають засобом духовного самоствердження. Вони не відкидають реальність, а очищають її, надаючи сенсу людській боротьбі. І хоча поетичні інтонації різні — Франко мислить дієво, Каспрович — медитативно, — їх об’єднує спільна віра у перетворювальну силу болю. Саме тому мотиви протесту й страждання в їхній творчості постають не як теми соціальної публіцистики, а як вічні філософські категорії, що утверджують ідею людини як моральної істоти, покликаної творити добро навіть у муці.

2.3. Спільні теми й форми: тюремні сонети, романтичний і неоромантичний пафос

Тюремна тема у творчості Івана Франка та Яна Каспровича є не лише автобіографічним мотивом, а й глибоким філософським символом, який репрезентує трагедію особистості, замкненої у світі зовнішнього примусу, але вільної у внутрішньому вимірі духу. В’язниця для обох поетів стає метафорою людського існування — простором, де перевіряється сила переконань, віра у справедливість і здатність слова залишатися істинним навіть перед лицем страждання.

Для Франка досвід ув’язнення був реальним і глибоко травматичним. Його арешти 1877, 1880 та 1889 років стали не лише політичним фактом, а й екзистенційним переломом. Саме в умовах ізоляції визріла його ідея “внутрішньої свободи”, яка згодом стане провідною у творах “В тюрмі”, “Sempertiro”, “На суді”. В’язниця у Франка не руйнує людину, а загартовує її: “тільки там, де кайдани, народжується дух” — цей підтекст проходить через усю його поезію [29, с. 18–40].

Подібне звучання має і творчість Каспровича, який сам пережив арешт у 1885 році за участь у студентському русі. Його “Тюремні сонети”

(„Sonety więzienne”) стали одним із найвиразніших свідчень того, як біль і самотність можуть трансформуватись у філософське прозріння. У цих віршах поет віднаходить гармонію між терпінням і вірою, між людиною й Богом. Тюремна камера в його інтерпретації — це “місце очищення”, де людина, позбавлена всього, відкриває сенс духовної свободи.

Франко, ознайомившись із цими творами, відчув у них споріднений досвід — не тільки фізичної ізоляції, а насамперед духовної боротьби. У рецензіях він наголошував, що Каспрович “уміє перетворити біль на музику”, а його слово “світиться, немов вогонь у темряві” [11, с. 343–349]. Для обох митців поетичне слово стає актом непокори: не зовнішнім, політичним, а глибоко внутрішнім — це спротив мовчазний, але не бездіяльний. Через поезію вони зберігають людську гідність, протиставляючи духовну силу — фізичним кайданам.

Важливо, що у творчості Франка і Каспровича тюремний досвід осмислюється не як трагічний кінець, а як моральне народження. В’язниця у них — це метафора світу, де істина набуває вартості лише через страждання. Такий підхід перегукується з християнською традицією: як Христос проходить через муку до воскресіння, так і поет мусить пройти через неволю, щоб знайти свободу духу. Тому у “тюремних” текстах обох митців поєднуються мотиви стоїчної мужності, віри та покори перед вищим законом справедливості.

Романтизм як духовна й естетична течія мав вирішальний вплив на формування світогляду Івана Франка та Яна Каспровича. Обидва вийшли із традиції, де поет розглядався як пророк, носій божественної істини, але водночас вони відчували необхідність переосмислення цієї ролі у світлі нових соціальних і філософських реалій кінця XIX століття. У цьому контексті їхня творчість демонструє перехід від романтичного ідеалізму до неоромантичного скепсису, від віри у всемогутність почуття — до прагнення досягти моральної рівноваги через розум і працю.

Для Франка романтична ідея поета-пророка була не лише естетичною категорією, а й моральним обов'язком. У своїх ранніх творах — “Гімн”, “Безмежне поле в сніжному завої” — він продовжує традицію Шевченка, Міцкевича й Байрона, однак вносить у неї соціальну конкретність. Його пророк — це не мрійник, а діяч, людина, що приймає на себе біль народу, але не замикається у відчаї, а шукає шляхи оновлення.

Каспрович натомість звертається до іншої лінії романтичного мислення — містико-філософської. У його творах пророк не говорить до народу, а до Бога, і водночас — до себе самого. Його поезія сповнена внутрішньої напруги, сумніву, молитви, яка часто перетворюється на крик. У цьому відчутна близькість до німецького романтизму (Новаліс, Гельдерлін) та до польської традиції Міцкевича, але з новою екзистенційною глибиною. Якщо Франко шукає гармонії у дії, то Каспрович — у спогляданні; обидва однак доходять до усвідомлення самотності поета як ціни його духовної місії [13, с.240–245]

Вони обидва критично ставляться до надмірної емоційності романтичного пафосу. Для Франка почуття без ідеї — це слабкість, для Каспровича — спокуса, що веде до відчаю. Тому в їхніх поезіях з'являється новий тип ліричного героя — внутрішньо стриманий, саморефлексивний, не підвладний хаосу пристрастей. Це вже не романтичний “борець із долею”, а мислитель, що сприймає життя як школу терпіння. Так, у Франка цей герой набуває риси “вічного учня”, а у Каспровича — “свідка страждання світу”, але в обох випадках він не відмовляється від боротьби, лише змінює її форм.

Переосмислення романтичної традиції проявляється також у новому ставленні до природи. Для класичного романтизму природа була дзеркалом душі, у Франка й Каспровича — це радше середовище морального випробування. Вона байдужа до людського болю, і саме ця байдужість викликає у митців філософське запитання про сенс людського буття. Природа перестає бути союзником, стає співрозмовником — суворим, але чесним. У

цьому новому баченні природи народжується поезія споглядання, у якій зовнішній світ віддзеркалює не емоції, а духовний стан людини.

Франко і Каспрович постають як поети-переходу — між романтизмом і неоромантизмом, між пафосом віри і тверезістю розуму. Вони не відкидають романтичну спадщину, а очищують її від надмірностей, надаючи їй нового — морального й філософського — змісту. Саме тому їхні твори стали своєрідним мостом між двома епохами, поєднавши ідею поета-пророка з ідеєю поета-людини, яка говорить не від імені Бога, а від імені совісті.

А вже на межі XIX–XX століть у європейській культурі формується нова естетична парадигма — неоромантизм, який поєднує романтичний культ індивідуальності з модерністським відчуттям духовної кризи. Іван Франко та Ян Каспрович, попри різницю літературних традицій, обидва природно вписуються у цей контекст, осмислюючи людське страждання як умову духовного оновлення. Їхній неоромантичний пафос виростає з усвідомлення розламу між ідеалом і дійсністю, але цей розлам у них не веде до розпачу — навпаки, стає поштовхом до морального воскресіння.

У Франка неоромантична тональність поєднує силу гуманістичного реалізму з філософською символікою. Поет не відмовляється від віри у людину, навіть коли бачить трагізм історії. У “Мойсеї” він створює образ пророка, що долає сумнів і самотність заради віри у народ — саме тут зароджується мотив духовного воскресіння як морального подвигу. У вірші “Sempertiro” Франко визначає людину як “вічного учня”, що вчиться у власних поразок; таким чином, шлях болю у нього перетворюється на шлях пізнання.

Каспрович, натомість, втілює інший бік неоромантичної свідомості — містичний і споглядальний. У циклах „*Hymny*”, „*Ginącemuświatu*”, „*Chrystus*” він створює масштабну картину світового болю, у якому людина постає як мікрокосм всесвіту, що переживає смерть і воскресіння. У цьому духовному русі — від відчаю до прозріння — проявляється його релігійно-філософський пафос: віра як не заперечення розуму, а прийняття таємниці страждання. Його

символіка — хрест, камінь, світло, вогонь — виражає не тільки муку, а й очищення, перетворення болю на силу.

Неоромантичне у Франка й Каспровича полягає не у зовнішній патетиці, а у внутрішній динаміці духу. Вони обидва звертаються до архетипних образів — дороги, хреста, землі, світла, — але трактують їх не як метафори віри, а як способи морального самопізнання. Людина у їхньому розумінні не просто терпить, а проходить через власне “пекло”, щоб знайти сенс. Цей мотив найповніше виявляється у Франковому “Мойсеї” та каспровичівському „*Dies irae*”, де герой несе в собі і страждання, і прозріння: він не спаситель, а людина, що вчиться спасінню через біль.

Поетика обох митців позначена релігійною символікою, яка, однак, набуває гуманістичного змісту. У Франка Бог ототожнюється з ідеєю справедливості, у Каспровича — з любов’ю, що прощає. Їхній неоромантизм — це не втеча у містицизм, а спроба знайти духовний центр у світі, що втрачає моральні орієнтири. Через символи світла й воскресіння вони утверджують думку, що людина, попри зруйнований світ, здатна до оновлення — через співчуття, любов і працю. Як писав Франко, “воскресіння духу починається там, де перестає панувати страх”[18, с.275–276]

Отже, неоромантичний пафос у творчості Івана Франка й Яна Каспровича полягає в поєднанні трагізму й віри, болю й краси, скепсису й любові. Вони зображують людину як істоту, що прагне гармонії у світі хаосу, і знаходять цю гармонію не в утечі, а у внутрішньому очищенні. Їхня поезія — це не просто мистецтво страждання, а мистецтво воскресіння: шлях від темряви до світла, від безнадії до мудрості, від самотності до єднання з людством.

2.4. Франко як інтерпретатор і популяризатор постаті Каспровича. Значення творчого діалогу.

Іван Франко став першим українським мислителем, який системно осмислив творчість Яна Каспровича у її художньому, ідейному та

філософському вимірі. Його інтерпретація польського поета відзначається рідкісним поєднанням наукової точності, моральної проникливості та культурного такту. Для Франка Каспрович був не просто представником сусідньої літератури — він бачив у ньому явище загальнолюдського масштабу, приклад поета, що зумів поєднати особисту трагедію з моральним стоїцизмом і зробити з неї джерело духовної сили.

В оцінці Каспровича Франко виступає не лише як критик, а як справжній інтерпретатор — тобто той, хто прагне не судити, а зрозуміти. Його критичний метод заснований на внутрішньому співпереживанні: він не розділяє митців на “своїх” і “чужих”, а шукає в них спільну істину. У своїх рецензіях він відзначав, що Каспрович “належить до тих рідкісних поетів, для яких слово є формою совісті” [15, с. 44–60]. Така характеристика точно передає франкове сприйняття творчості польського автора — не як естетичного феномена, а як морального подвигу.

Особливістю Франкової інтерпретації є її багатовимірність. Він не обмежувався аналізом змісту чи стилю, а прагнув показати внутрішній рух поетичного мислення Каспровича — від соціального реалізму ранніх віршів до філософсько-містичних мотивів “Гімнів”. Саме Франко одним із перших побачив у Каспровичеві перехідну фігуру між реалізмом і модернізмом, між гуманістичним болем і метафізичним пошуком. Такий підхід наближав його до рівня глибоких європейських критиків — не описових, а інтерпретативних, які шукають логіку розвитку духу в мистецтві.

Не менш важливою є роль Франка як популяризатора Каспровича в українському культурному просторі. Його рецензії, статті, публічні виступи стали тим інтелектуальним каналом, через який український читач уперше дізнався про польського поета не з чуток, а з фахової, об’єктивної оцінки. Франко зумів подати Каспровича як митця, близького українському духові — не чужого, а спорідненого через біль, працю і пошук правди. У цьому сенсі його критика виконала і культурно-просвітницьку місію: вона наближала дві

літератури, показуючи, що спільне страждання і спільна праця єднають більше, ніж політичні кордони].

Крім того, Франкова рецепція Каспровича вплинула на українське літературознавство початку XX століття. Молоді критики та письменники — зокрема М. Євшан, О. Маковей, П. Карманський — сприймали його оцінки як орієнтир у формуванні власного ставлення до польського модернізму. Через Франка українська культурна думка входила у діалог з польським неоромантизмом, долаючи ізоляціонізм і формуючи ширший слов'янський контекст гуманістичного типу.

Зрештою, у постаті Каспровича Франко бачив не лише поета, а й морального соратника — людину, що пройшла через страждання і зберегла віру в цінність слова. Його оцінка була далекою від панегіриків: він визнавав і слабкі місця, і суперечності польського митця, але саме ця об'єктивність надавала словам Франка ваги. У своїх висновках він називав Каспровича “одним із тих, хто прокладає шлях між землею і небом” — образом, який узагальнює і Франкове власне розуміння ролі поета у світі [6, с. 186–192].

Отже, Франко виступає не просто як критик творчості Яна Каспровича, а як її глибокий інтерпретатор і популяризатор, що відкрив українському читачеві нового духовного співрозмовника. Його оцінка стала не лише літературним актом, а виявом морального братерства між двома народами, які вміли бачити у слові не зброю, а засіб порозуміння. У цьому — справжня цінність Франкового внеску: він не лише інтерпретував поета, а створив міст між культурами, який не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Творчий і духовний діалог Івана Франка та Яна Каспровича є одним із найяскравіших прикладів міжнаціонального порозуміння в європейській культурі кінця XIX — початку XX століття. В умовах, коли українсько-польські стосунки залишалися складними й напруженими, обидва поети зуміли побачити в літературі не арену суперництва, а простір спільного морального пошуку. Їхній діалог — не лише епізод дружби двох митців, а явище духовного

масштабу, що засвідчує можливість культурної співпраці, заснованої на взаємній повазі, інтелектуальній чесності та гуманістичній спільності ідеалів.

Знайомство Франка й Каспровича у Львові наприкінці 1880-х років стало відправною точкою не лише для особистих взаємин, а й для народження особливого типу культурного діалогу — діалогу “через страждання”. Обидва походили з селянського середовища, пережили матеріальні нестатки, переслідування й ув’язнення, але зберегли в собі глибоку віру у виховну силу праці, у моральне призначення мистецтва. Саме ця духовна спорідненість перетворила їхнє спілкування на взаємне віддзеркалення двох душ — польської та української, об’єднаних спільним болем і спільним прагненням правди.

Значення їхнього діалогу полягає не лише в обміні літературними ідеями, а передусім у взаємному утвердженні гуманістичної етики митця. Франко бачив у Каспровичі приклад того, як поет може бути чесним перед життям, не втрачаючи художньої сили; Каспрович, своєю чергою, сприймав Франка як моральний орієнтир, людину, що зуміла поєднати думку й дію. Обидва мислителі утверджували образ поета не як естета, а як “робітника культури”, який своїм словом обробляє духовну ниву людства [19, с.340–350].

Цей взаємний вплив відчутний не лише в естетичних уподобаннях, але й у морально-філософському вимірі їхньої творчості. Франко під впливом споглядального гуманізму Каспровича поглибив мотив внутрішнього очищення через біль, а Каспрович, знайомлячись із соціальним реалізмом Франка, навчився бачити у стражданні не лише фатум, а й етичний виклик. Таким чином, їхня взаємодія стала прикладом синтезу двох підходів: активного і споглядального, соціального і метафізичного, що у своїй єдності утворюють універсальну філософію духовної людини.

Варто зазначити, що їхній діалог мав і культурно-політичне значення. У період, коли між українською та польською інтелігенцією переважали ідеологічні суперечності, Франко й Каспрович своїм прикладом доводили, що духовна солідарність можлива навіть попри національні бар’єри. Вони

утверджували ідею спільної слов'янської культури, заснованої не на політичній залежності, а на взаємному пізнанні і моральній відповідальності митця перед людством. У цьому сенсі їхній діалог — це своєрідний гуманістичний маніфест, у якому поєднуються етика християнства і філософія модерну.

Значення творчої співпраці Франка й Каспровича виходить за межі їхньої епохи. Їхній обмін ідеями створив прецедент для розвитку українсько-польських літературних зв'язків у XX столітті, а сам факт цього діалогу став символом того, що мистецтво здатне долати історичні конфлікти й національні упередження. Їхній духовний союз є прикладом того, як поетична думка може бути силою порозуміння — не декларативного, а глибоко людського. Таким чином, діалог Франка і Каспровича — це не лише літературне явище, а культурна подія, що втілила ідею єдності через слово.

Висновки до другого розділу

Другий розділ окреслив Франка як уважного критика, інтерпретатора та духовного співрозмовника Яна Каспровича. Його оцінка польського поета поєднує інтелектуальну глибину з моральною проникливістю: Франко сприймає творчість Каспровича не як чужу, а як споріднену духовно й етично. У ранніх збірках „*Poezje*” і „*Z chałupy*” він бачить гуманістичний реалізм і “чесність серця”, а в пізніших творах — прагнення до гармонії між болем і вірою.

Через аналіз образу селянина, мотивів протесту й тюремного досвіду простежується спільне для обох поетів — розуміння страждання як шляху очищення. У Каспровича це християнська терпеливість, у Франка — активна моральна боротьба, але в обох випадках біль набуває перетворювальної сили. Їхній неоромантизм не є втечею від реальності — це спроба знайти духовний сенс у хаосі світу.

Франко виступає не лише як критик, а як культурний посередник. Його рецензії на твори Каспровича стали першим містком між українською та

польською літературами. Він розглядав свого сучасника як “поета совісті”, а його творчість — як доказ єдності моральних цінностей слов’янських народів.

Отже, у творчому діалозі Франка і Каспровича поєдналися дві лінії європейського гуманізму — соціальна та метафізична. Їхня взаємна повага і глибока духовна співзвучність утвердили ідею слова як засобу порозуміння, а не протистояння, зробивши їхній літературний зв’язок цінним внеском у спадщину європейського модернізму.

РОЗДІЛ III. ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА ТА ЯНА КАСПРОВИЧА У ШКІЛЬНОМУ КУРСІНУШ

3.1. Методологічні засади вивчення творчості Івана Франка у старшій школі

Роль Івана Франка у шкільному курсі визначається поєднанням національного канону та європейського культурного горизонту, що робить його тексти зручним і водночас вимогливим інструментом компетентнісної освіти. В освітньому процесі постать Франка виконує кілька базових функцій. По-перше, це інтелектуальний міст між українською традицією та загальноєвропейськими художніми пошуками кінця XIX — початку XX століття: у старшій школі саме через Франка легко показати переходи від реалістичної поезики до модерністської чутливості, від соціальної тематики до філософського й етичного самозаглиблення. По-друге, Франко є безпосереднім провідником до міжкультурного діалогу: аналіз його творів природно спонукає зіставляти українські тексти з європейськими, простежувати паралелі сюжетів, мотивів і ціннісних акцентів, відчитувати біблійні, античні й модерні інтертексти. [27, с. 188–190]. По-третє, Франко у шкільному курсі працює як фігура «публічного інтелектуала», через яку учні навчаються бачити взаємозв’язок літературної форми, історичного контексту та громадянської відповідальності митця перед спільнотою.

Місце Франка в освітньому процесі доцільно окреслити як осердя кількох тематичних блоків, які структурно повторюються у шкільних програмах:

людина і свобода, лідерство й відповідальність, моральна ціна істини, гідність праці, культура діалогу. Залучаючи «Мойсея», «Перехресні стежки», «Сойчине крило» і вибрані поезії, учитель організовує простір для аналітичної, емоційної та етичної роботи учнів. Наприклад, «Мойсей» дозволяє моделювати ситуації лідерства та сумніву, говорити про межу між харизмою і служінням, про випробування вірою та історичною сліпотою більшості. У такій конфігурації Франко не лише «предмет вивчення», а й середовище педагогічних практик: на його матеріалі органічно працюють дискусія, інтерпретація, порівняння, креативне письмо, проєктне дослідження.

Функція Франка як національного й водночас європейського письменника полягає у здатності його текстів тримати дві оптики — локальну й універсальну. З одного боку, він промовляє голосом українського досвіду модернізації, соціальної нерівності, потреби самопізнання та самоорганізації, формуючи в учнів цілісний образ національної культури як суб'єкта історії. З іншого боку, його художні рішення і проблематика співзвучні з європейськими модерністськими роздумами про самоцінність особистості, межі раціональності, драму віри та скепсису, етику праці і творчості [3, с. 250–256]. Саме тому в курсі української літератури Франко функціонує як «внутрішній європеець» українського тексту: поруч із ним природно ставити порівняльні мікропаралелі до авторів Центрально-Східної Європи, у тому числі епізодично згадуючи Яна Каспровича як точку зіставлення для тем духовного страждання, очищення і відповідальності. Такі короткі зіставлення не перетворюють Каспровича на окремий обов'язковий об'єкт вивчення, але допомагають старшокласникам побачити, що українська література вільно входить у європейський розмовний простір, а гуманістичні питання у різних культурах римуються між собою.

Через цю подвійну оптику творів Франка ефективно формується громадянська компетентність. Сюжетні конфігурації лідерства і спільноти, правда й компроміс, право і справедливість, приватне і публічне — усе це перетворює урок на майданчик для етичних рішень і відповідального мовлення.

Учні вчаться артикулювати позицію, зіставляти докази, поважати іншу думку, відрізняти аргумент від емоційного тиску. Читання Франка у форматі дискусії («Чи має право пророк на сумнів?», «Що важливіше: історичний успіх чи моральна вірність принципам?») формує культуру демократичного діалогу, де цінність людини і гідність спільноти мисляться не декларативно, а через складний досвід художнього конфлікту.

Не менш відчутним є внесок Франка у формування культурної компетентності. Його тексти спонукають учнів бачити літературу як систему смислів, що переплітаються з філософією, історією, релігієзнавством, соціологією. Через інтертекстуальні зв'язки і символіку (біблійні алюзії, мотиви шляху, пустелі, крила, каменю, голосу громади) старшокласники тренують здатність читати багатозначно, розуміти умовність і багатозначність художньої мови, розрізняти авторську іронію, поліфонію голосів, наративну перспективу. Такий тип читання відкриває двері до ширших міжкультурних зіставлень і знімає небезпеку замикання на «своєму»: учні бачать, що національне й універсальне взаємодіють, а не протиставляються.

Етична компетентність у роботі з Франком розгортається через практики моральної рефлексії та емоційного інтелекту. Психологічна глибина його прози, внутрішня драматургія віршів і поем дозволяють учням відпрацьовувати навички емпатії, співпереживання, самоусвідомлення. Запитання на кшталт «яку відповідальність несе герой за свій вибір?», «де межа між любов'ю і самозабуттям?», «що означає свобода совісті у конкретній ситуації?» переводять читання зі сфери переказу в площину етичного судження. Сам Франко наполягав на тому, що література є чинником морального зростання, а не прикрасою дозвілля: «поезія — це не окраса дозвілля, а чинник духовного росту народу» [4, с. 45–49]. Для старшої школи цей імператив означає, що кожен урок із Франком має внутрішню «виховну оптику», спрямовану не на моралізування, а на формування здатності розпізнавати цінності й діяти відповідально.

Додатковим ресурсом є можливість інтегрувати інформаційно-цифрову грамотність у процесі роботи з Франковими текстами. Звернення до цифрових бібліотек, науково-популярних ресурсів, електронних корпусів текстів, порівняння редакцій, пошук достовірних довідкових матеріалів тренує академічну доброчесність і навички критичної роботи з інформацією. Учні вчаться створювати анотовані списки джерел, короткі огляди критики, міні-презентації з аргументами й цитатами; усе це перетворює пасивне «засвоєння творчості» на активну інтерпретаційну діяльність.

У шкільному курсі української літератури Франко виконує ролі культурного медіатора, морального співрозмовника і практикуму з громадянської зрілості. Його тексти одночасно «вкорінюють» учнів у національній традиції і «відкривають» до європейського контексту, забезпечуючи ґрунт для формування громадянської, культурної та етичної компетентностей. Епізодичні порівняльні дотики до центральноєвропейського модернізму, зокрема до постаті Яна Каспровича, працюють як тонкі опорні точки для міжкультурної уважності, не перевантажуючи курс і не змінюючи його акцентів. У підсумку Франко в навчальному процесі не просто підтверджує «статус класика», а постає живим інструментом виховання особистості, здатної мислити, відчувати і відповідально діяти у складному світі.

Компетентнісний і ціннісний потенціал творчості Івана Франка виявляється у здатності його текстів одночасно виховувати, навчати та розвивати учня як особистість, що мислить, відчуває і діє. Сучасна школа вимагає не лише засвоєння знань, а формування життєвих компетентностей — комунікативної, громадянської, етичної, культурної [17, с. 93–101]. Саме творчість Франка, завдяки глибині філософських і моральних тем, відкриває можливості для реалізації головних принципів Нової української школи — гуманізму, партнерства, критичного мислення, творчої самореалізації.

Через аналіз його творів — «Мойсея», «Захар Беркут», «Борислав сміється», «Сойчиного крила» — учитель формує у старшокласників здатність

бачити людину як духовну істоту, що перебуває в постійному пошуку істини, свободи і моральної рівноваги. У цих текстах Франко піднімає питання, близькі сучасному учневі: як поєднати власну індивідуальність із служінням спільноті, як не втратити віру серед сумнівів, як знайти сенс у світі, де панує несправедливість. Осмислюючи ці теми, учень вчиться критично оцінювати не лише історичні події, а й власні життєві рішення. Так реалізується головна мета компетентнісного підходу — навчити школяра застосовувати знання у реальному житті, формувати власну моральну позицію і нести відповідальність за неї.

Однією з провідних компетентностей, які розвиває творчість Франка, є *громадянська*. Його герої — не пасивні спостерігачі, а діячі, котрі відчують обов'язок перед суспільством, борються зі злом, несправедливістю, рабством. Аналізуючи ці образи, старшокласники усвідомлюють, що громадянська позиція починається із внутрішньої чесності, з готовності робити моральний вибір навіть у складних обставинах. Ця тема є наскрізною у шкільному курсі літератури і сприяє вихованню активного, відповідального громадянина.

Іншою важливою є *культурна компетентність*, яка розвивається через вивчення Франкової поезики як прикладу діалогу культур. Його твори містять численні біблійні, античні, європейські алюзії, що дозволяє учням осмислити єдність культурного простору і зрозуміти місце України в загальноєвропейській цивілізації. Порівняння творчості Франка з авторами того часу — зокрема з польським модерністом Яном Каспровичем — може бути епізодичним дидактичним прийомом, який допомагає усвідомити спорідненість ідей гуманізму, віри у людину, духовного оновлення. Такі паралелі не перевантажують курс, але розширюють кругозір учня, формуючи толерантне ставлення до різних культур.

Не менш важливим є розвиток *етичної компетентності*. Франко через художній текст навчає морального мислення — здатності відчувати межу між добром і злом, відповідальністю і байдужістю, егоїзмом і жертівністю. Його поезія не дає готових відповідей, але спонукає до внутрішнього діалогу, до

осмислення власних вчинків і мотивів. Як зазначав письменник: «Коли ти не гориш, то й інших не запалиш» [23, с. 123–124]. Цей вислів особливо важливий у педагогічному контексті, адже нагадує, що духовна дія починається із саморозвитку і внутрішньої роботи над собою.

Методично завдання вчителя полягає у створенні ситуацій, де учень не просто відтворює знання, а проживає досвід художнього тексту. Для цього використовуються методи критичного мислення (створення асоціативних кіл, «відкритих запитань», дебатів), елементи філософського діалогу, есеїстичні практики. Наприклад, після читання «Мойсея» учні можуть написати есе «Мій Мойсей сьогодні», у якому розмірковують, кого вони вважають духовним провідником сучасності і якими рисами має володіти справжній лідер. Таке завдання формує здатність трансформувати художні образи у власний світоглядний досвід.

Вивчення Франка також сприяє розвитку *естетичного сприйняття*. Його тексти є школою краси і форми, внутрішнього ритму, символічного мислення. Робота з ними навчає учнів бачити в літературі не лише інформаційний чи моральний зміст, а художню організацію мови, ритму, звуку, кольору. Це розвиває естетичну чутливість і виховує повагу до слова як духовної субстанції.

Тексти Франка допомагають формувати *духовно зрілу особистість*, оскільки поєднують інтелектуальну глибину з емоційною відвертістю. Через його поеми, оповідання і вірші учні вчаться бачити, що справжня свобода починається з внутрішньої відповідальності, а сила — із співчуття. Його герої проходять шлях сумнівів, падінь і прозрінь, що стає для школяра моделлю самопізнання. Таким чином, у процесі аналізу творчості Івана Франка реалізуються всі ключові цілі сучасної освіти: виховання мислячої, моральної, вільної людини, здатної діяти не з примусу, а з переконання, і бачити в літературі не предмет, а простір для духовного росту.

Сучасні методи і прийоми роботи з художнім текстом Івана Франка у старших класах ґрунтуються на принципах інтерактивності, діалогу культур і

формуванні активної позиції учня в процесі пізнання. Методика викладання літератури сьогодні зміщується від монологічного викладу матеріалу до спільного осмислення художнього тексту як відкритого простору думки, емоції та творчості. Тексти Франка — універсальні за жанром і проблематикою — дають змогу реалізувати цю нову модель навчання.

Інтерактивні методи посідають провідне місце у роботі з його творами. Діалогічне прочитання («учень — автор — герой — учитель») допомагає побудувати зв'язок між літературним образом і життєвим досвідом школяра. Під час аналізу поеми «Мойсей» або оповідання «Сойчине крило» ефективним є метод «рольового діалогу», коли учні у формі сценічної дискусії відтворюють позиції героїв, відчують внутрішню логіку їхніх дій і мотивів. Так розвивається здатність до емпатії, комунікації, розуміння багатозначності людських виборів. Інший варіант — метод «філософського кафе», коли учні формулюють і обговорюють морально-філософські питання, що постають у творі. Це сприяє формуванню рефлексивного мислення, умінню доводити думку, слухати опонента, співвідносити власну позицію з художньою правдою.

Дискусія як метод не лише активізує учнів, а й дозволяє педагогові вивести літературний текст на рівень життєвого досвіду. При вивченні «Перехресних стежок» або «Захара Беркута» організовується обговорення з відкритими запитаннями: «Чи завжди ідея вартує жертви?», «Чи може справедливість бути абсолютною?», «Що визначає силу особистості — переконання чи любов?». Такі розмови формують у школярів здатність мислити аналітично, оцінювати події й характери, не обмежуючись готовими шаблонами [24, с. 18–19].

Креативне письмо як метод дає змогу перетворити сприймання тексту на особистісну діяльність. Після прочитання новели або поезії учні можуть створити лист героя до сучасника, альтернативну кінцівку, внутрішній монолог, щоденниковий запис чи власну поезію у франковому ритмі. Це вчить не лише відчуття стилю, а й глибшого розуміння мотивів, психологічних підтекстів, емоційних нюансів. Сам Франко підкреслював, що література живе лише тоді,

коли «викликає в душі читача співтворчість і відгомін власних переживань» [25, с. 45–47]. Саме цю співтворчість і має викликати педагог через творчі завдання.

Використання цифрових ресурсів стає органічною складовою сучасного уроку літератури. Учні можуть створювати інтерактивні карти життя і творчості Франка, відеоесе за мотивами його текстів, цифрові виставки ілюстрацій або мультимедійні презентації про образи героїв. Це поєднує літературу з технологічною грамотністю, вчить працювати з інформаційними ресурсами, дотримуючись принципів академічної доброчесності. Цифрові платформи також дозволяють проводити міжкультурні порівняння — наприклад, переглянути переклади Франкових поезій англійською чи польською мовами, обговорити зміни сенсів під час перекладу, знайти у них спільні інтонації з європейською поетикою.

Порівняльні та проблемно-аналітичні форми роботи сприяють глибшому осмисленню літературного тексту. Вчитель може пропонувати паралелі між творами Франка і письменників різних культурних традицій — наприклад, порівняти «Мойсея» з біблійною історією, а деякі ліричні тексти — з поезією європейських модерністів, серед яких Ян Каспрович. Такі зіставлення вчать учнів бачити літературу як спільну мову людських ідей, а не як набір ізольованих фактів.

Сучасна методика також вимагає переорієнтації на учня як співтворця знання. Урок літератури сьогодні — це не передача інформації, а спільний процес побудови сенсу. Учень має бути не слухачем, а учасником пізнавального пошуку. Практика «інтерпретаційних груп», де кожен обирає аспект для аналізу — композицію, символіку, моральну проблематику, історичний контекст, — дозволяє розкрити потенціал колективного мислення. Учитель стає модератором, який координує, уточнює, скеровує думку, але не диктує єдину відповідь. Такий підхід розвиває відповідальність, самостійність і критичність — риси, що становлять основу компетентнісного навчання.

Таким чином, сучасні методи і прийоми роботи з текстами Івана Франка у старшій школі базуються на поєднанні діалогу, творчості, аналітики й технологічної інтеграції. Вони дозволяють не лише засвоїти знання про письменника, а й пережити його твори як живу духовну подію, що формує особистість, відкриту до культури, мислення і співучасті у світі.

3.2. Творчість Яна Каспровича як потенційний матеріал для порівняльного аналізу у шкільному курсі

Попри те, що Ян Каспрович не входить до офіційної програми із зарубіжної літератури, його творчість має значний потенціал для використання у старшій школі. Аргумент на користь цього ґрунтується не на бажанні розширити канон, а на реальних можливостях, які його поезія відкриває для розвитку ключових компетентностей, закладених у концепції Нової української школи. Мета сучасного уроку літератури полягає не лише у вивченні фактів, а у вихованні мислячої, моральної й культурно зрілої особистості. У цьому сенсі Каспрович постає як постать, що допомагає зробити український курс літератури справді європейським за духом і змістом, не порушуючи при цьому його національної основи [9, с. 185–186].

Використання окремих творів або уривків із творчості Каспровича у старшій школі має педагогічний сенс передусім як порівняльний матеріал до творів Івана Франка. Такий підхід не суперечить програмі, адже не передбачає вивчення польського автора як окремої теми, а лише використовує його тексти як допоміжний інструмент для осмислення ідейного та естетичного світу Франка. Методично це відповідає практиці «контекстного навчання», коли розуміння письменника поглиблюється через звернення до близьких за духом або епохою митців.

Учитель може подати Каспровича як представника спільного культурного поля, у якому формувалася центральноєвропейська духовність кінця XIX — початку XX століття. Його поезія — це своєрідне дзеркало проблем, які

хвилювали і Франка: самотність людини перед Богом, боротьба між вірою і розчаруванням, пошук сенсу страждання, духовне очищення через сумнів. Таке зіставлення дає змогу учням зрозуміти, що ідеї українського письменника не були ізольованими, а вписувалися у ширший європейський дискурс, де звучали ті самі запитання про людину, мораль і призначення творчості.

З методичної точки зору звернення до Каспровича має три головні переваги.

По перше, воно збагачує аналітичний рівень вивчення Франка, бо дозволяє побачити його ідеї у новому світлі. Коли учень читає поему «Мойсей» і паралельно знайомиться з уривками з «Гімнів» Каспровича, він краще розуміє духовну природу пророчої самотності, трагедію людини, що не знаходить розуміння у своєму народі. Урок із таким порівнянням перетворюється на лабораторію мислення, де школяр не просто повторює зміст, а шукає внутрішні зв'язки між двома світами [8, с. 110–111].

По друге, залучення Каспровича сприяє міжкультурному вихованню. Учні бачать, що українська і польська літератури можуть «розмовляти» між собою, що культурні кордони умовні, а духовні проблеми — спільні. Це формує толерантність, емпатію, відкритість до іншої культури, що є одним із ключових принципів НУШ.

По третє, робота з польським поетом активізує критичне мислення. Учні порівнюють образи, оцінюють контрасти, висувають гіпотези і доводять власну позицію, спираючись на текст. Таким чином, літературний аналіз переходить у площину інтелектуальної дискусії.

З практичного боку Каспрович може бути використаний у форматі уривкового читання, порівняльного коментаря чи творчого завдання. Наприклад, учитель пропонує учням короткий вірш із циклу «Hymny» («Święty Boże» або «Dies irae») і ставить запитання: що спільного між цим поетичним баченням і Франковим образом пророка у «Мойсеї»? Далі учні визначають ключові емоційні домінанти, аналізують символи світла, темряви,

мовчання, формулюють узагальнення. Таке завдання не потребує повного вивчення творчості Каспровича, але дає потужний виховний ефект — учень навчається слухати і порівнювати, шукати сенс у діалозі культур.

Педагогічно важливо, що обидва автори у своїй творчості ставлять людину в центр світобудови. Франко — як пророка, що веде народ до правди; Каспрович — як самотнього шукача, який звертається до Бога через страждання. Ці два голоси можна подати як різні способи мислення про одне й те саме — про духовну свободу, віру і відповідальність [22, с. 91– 117]. Таке порівняння допомагає учневі не просто засвоїти зміст, а замислитися над моральною позицією митця і власною відповідальністю перед суспільством.

З огляду на освітні стандарти НУШ, подібне звернення до Каспровича реалізує одразу кілька ключових компетентностей: громадянську (через осмислення людського вибору і моральної стійкості), культурну (через розуміння спільних європейських цінностей), комунікативну (через участь у дискусіях і формулювання власної позиції). Усе це відповідає сучасному баченню уроку літератури як живого процесу, у якому учень стає співтворцем знання.

На мою думку, постать Яна Каспровича мала б цікаве методичне призначення для педагогічної практики старшої школи, адже його поезія дає змогу побачити, як наприкінці XIX століття людина в європейській культурі намагалась осмислити власне місце у світі, де зникають старі орієнтири, а віра й сумнів постійно стикаються. Для учня така поезія стає своєрідним простором моральної рефлексії. У ній відкривається не готова істина, а внутрішня боротьба, напруження думки, прагнення до духовної гармонії. Саме цей процес — а не результат — має педагогічну цінність, бо вчить мислити, співпереживати і шукати смисл самотійно.

У художньому світі Каспровича постійно відчутна туга за світлом. Його ліричний герой не говорить із впевненістю проповідника, а радше сповідується перед мовчазним Всесвітом, намагаючись віднайти точку опори. Ця інтонація є

надзвичайно близькою для сучасного старшокласника, який теж переживає етап духовного пошуку, сумнівів і самоусвідомлення. Включення таких текстів у навчальний процес дозволяє вчителю торкнутися теми внутрішньої зрілості людини, показати, що література — це не набір подій, а спосіб пізнання власного «я» [18, с. 275–276].

Педагогічний потенціал Каспровича полягає не у зовнішній видовищності його творів, а у внутрішній драматургії думки. Учитель може використати фрагменти його поезій для розвитку аналітичного читання: учні вчаться визначати мотиви, настрої, ритмічну енергію вірша, простежують, як слово перетворюється на форму молитви або протесту. Таке читання виховує увагу до підтексту, до емоційної глибини слова, навчає розрізняти, де починається філософський сенс, що ховається за звичайними метафорами.

Окрім інтелектуального рівня, ці тексти мають виразний емоційно-виховний потенціал. Поезія Каспровича спонукає говорити про чесність перед собою, про відповідальність за власний вибір, про гідність, яка не потребує публічного визнання. Ці теми можна реалізувати через короткі письмові рефлексії, обговорення, філософські запитання на уроці. Важливо не стільки пояснити учням символіку тексту, скільки допомогти їм прожити його — відчувати саму енергію внутрішнього пошуку, коли слово стає сповіддю.

Такі заняття дозволяють перейти від «вивчення автора» до співучасті у смислі, коли література стає діалогом про людину. Цей діалог не має географічних кордонів: він народжується у момент, коли учень упізнає у чужому слові власний сумнів або надію [26, с. 71–80]. Саме через такі тексти формується емпатія — здатність слухати інший голос і не заперечувати його, а розуміти. У цьому полягає справжня міжкультурна компетентність, якої прагне сучасна школа.

З педагогічної точки зору доречно організовувати роботу з творами Каспровича у кілька послідовних етапів. Спершу — емоційне сприйняття, коли учні читають поезію і фіксують власні враження. Потім — аналітичне

спостереження: визначення лексичних і символічних домінант, пошук повторюваних образів, формулювання запитань до тексту. На завершення — творча інтерпретація, де школярі у формі короткого есе або усного висловлення пояснюють, що цей текст говорить про людину, про свободу, про віру. Така послідовність розвиває мислення і водночас навчає поваги до художнього слова.

Досвід читання Каспровича може стати своєрідним містком до глибшого розуміння української літератури, особливо тих її авторів, що теж мислили категоріями духовної відповідальності [21, с. 45–62]. Через це учень не лише порівнює, а й розширює горизонти власної уяви, бачить літературу як цілісну європейську традицію, у якій людський біль, пошук істини і прагнення добра мають спільний корінь.

У такий спосіб використання творів Каспровича у школі набуває не функції додатку, а функції каталізатора — того елемента, який оживлює сприйняття, знімає кордони між «своїм» і «чужим», між історичним і сучасним. Це робота, що не вимагає змін у програмі, але суттєво збагачує педагогічну практику, надаючи їй глибини, етичного виміру й естетичної повноти.

3.3. Практичні шляхи реалізації педагогічного потенціалу творчості Івана Франка і Яна Каспровича

Педагогічне осмислення творчості Івана Франка і Яна Каспровича передбачає перехід від пасивного засвоєння знань до діяльнісного, інтерактивного і творчого навчання. Саме в цьому контексті особливо важливими стають форми роботи, які поєднують емоційне сприйняття, інтелектуальне осмислення і моральну рефлексію. Застосування різних типів уроків та навчальних проєктів дозволяє втілити ідеї гуманістичного виховання, розвинути у старшокласників ключові компетентності — комунікативну, громадянську, культурну, етичну [3, с. 250–256].

Інтегрований формат уроку дає змогу розкрити міжпредметний характер літератури. Твори Франка та Каспровича природно перетинаються з історією,

філософією, культурологією та етикою. Такий підхід допомагає учневі не просто «читати текст», а бачити його як частину складної системи духовних і суспільних смислів.

Прикладом може бути урок-діалог «Людина і світ історії», у межах якого розглядається поема Івана Франка «Мойсей» у паралелі з добором уривків із поезій Каспровича про самотність, провину, віру. Учитель починає з короткої історико-культурної довідки про зламано віру в поступ наприкінці XIX століття, а потім пропонує учням простежити, як цей настрій відбивається у художній мові обох авторів. Робота триває у групах: одна група досліджує символіку світла і темряви, інша — ритміку як засіб вираження сумніву, ще одна — біблійні алюзії. Після обговорення учні презентують свої висновки у вигляді «інтерпретаційної карти». Таким чином, інтегрований урок не лише формує знання, а й навчає аналітичного мислення, вміння співвідносити літературу з іншими формами духовного досвіду.

Варто також інтегрувати уроки літератури з курсом громадянської освіти. Наприклад, на уроці «Свобода і відповідальність у творчості Франка» учні можуть створювати плакати-тези або колажі «Голос сучасного пророка», співвідносячи художні ідеї письменника з сучасними суспільними викликами [17, с. 93–101]. До цієї роботи легко долучити постать Каспровича як носія подібних духовних питань у польській культурі. Такий формат сприяє розвитку активної громадянської позиції і навичок презентаційного мовлення.

Дискусія — це не просто форма активізації, а метод формування ціннісного судження. Під час уроків, побудованих на матеріалі Франка і Каспровича, можна використовувати різні моделі дискусій.

1. *Сократівський діалог*. Учитель ставить серію відкритих запитань, які поступово підводять учнів до морального висновку. Наприклад:

- Чому людина, що вірить, усе одно сумнівається?
- Чи має право митець на бунт проти свого народу?

– Що означає духовна зрілість у час випробувань?

Відповіді не фіксуються як «правильні», головне — процес мислення і аргументації.

2. *«Дебати цінностей»*. Клас ділиться на дві групи, які захищають протилежні позиції: «Сумнів — це слабкість» / «Сумнів — це шлях до віри». Кожна група готує приклади з текстів і власні аргументи. Такий метод розвиває критичне мислення і навички публічного виступу.

3. *«Моральна дилема героя»*. Учитель ставить учням запитання від імені літературного персонажа: «Чи мав я право мовчати?», «Чи можна пробачити слабкість?» Учні відповідають короткими усними роздумами. Потім іде рефлексія — як би вони самі діяли у подібній ситуації.

Дискусійні формати роблять урок живим, динамічним і водночас інтелектуально насиченим. Вони формують у школярів уміння вести розмову без агресії, аргументувати, слухати іншого — тобто ті якості, які є сутністю демократичної культури.

Рефлексивний урок дозволяє перевести сприйняття літератури у сферу особистісних смислів. Його мета — сформувати в учнів здатність осмислювати прочитане у контексті власного життя.

Одним із найефективніших прийомів є **щоденник читача**. Учні ведуть невеликий зошит, де після кожного уроку записують свої думки, цитати, питання до авторів, короткі коментарі. Так розвивається культура письмової рефлексії, уміння формулювати емоції і перетворювати їх у мову.

Інша форма — **есе-реакція**, у якому учень має висловити, що саме у творі його найбільше зачепило і чому. Наприклад, після обговорення поеми «Мойсей» учитель може запропонувати тему «Сумнів як шлях до віри у собі». Таке завдання стимулює внутрішній діалог і водночас навчає логіці есеїстичного письма.

Для старшокласників корисною є методика **асоціативних кіл**, коли учні створюють карту власних уявлень про ключові поняття — «свобода», «віра», «відповідальність» — і потім зіставляють їх з тим, як ці ідеї відображені у творчості письменників. У результаті формується зв'язок між особистим досвідом і культурною спадщиною.

Ефективний урок літератури має будуватися за моделлю поступового розгортання — від емоційного імпульсу до осмислення і рефлексії. Типова структура може мати три етапи:

1. *Етап мотивації* — створення емоційного контексту (епіграф, коротке відео, цитата).
2. *Етап осмислення* — робота з текстом у різних формах (груповий аналіз, діалог, міні-дебати).
3. *Етап рефлексії* — підсумкове узагальнення, творче завдання або коротка письмова думка.

Так побудований урок не лише забезпечує засвоєння знань, а й виховує культуру внутрішнього мовлення, співпереживання і відповідального мислення. Учитель стає модератором процесу пізнання, а учень — його активним співучасником.

У результаті такої роботи змінюється не лише спосіб сприйняття літератури, а й сам тип навчального результату. Учні не просто запам'ятовують факти чи цитати — вони формують компетентності, тобто здатності діяти у реальних життєвих ситуаціях. Знання про художній твір трансформуються у вміння аналізувати явища, аргументувати власну позицію, слухати опонента, оцінювати моральні ситуації. З'являється навичка порівнювати культурні контексти, бачити загальнолюдські цінності у творах різних епох.

Освітній ефект цієї діяльності проявляється у кількох площинах. Насамперед формується інтерпретаційна грамотність — здатність читати уважно і глибоко, виявляти підтекст, мислити не шаблонно, а аналітично.

Розвивається комунікативна культура: учні вчаться висловлюватися логічно, аргументовано і водночас толерантно. Важливим наслідком є виховання моральної свідомості, що базується на співчутті, відповідальності й етичному судженні. Нарешті, формується естетичне чуття — уміння відчувати художню гармонію, красу слова, глибину образу.

Таке навчання сприяє становленню міжкультурної компетентності, коли школяр здатен не лише знати про іншу культуру, а й розуміти її, виявляти у ній спільне людське начало. У цьому і полягає справжній виховний сенс роботи з творчістю Франка і Каспровича: через різні мови, стилі, епохи учень приходить до усвідомлення духовної єдності людства.

У підсумку можна сказати, що практична реалізація педагогічного потенціалу цих авторів виходить далеко за межі вивчення літератури як предмета. Вона формує цілісний світогляд, у якому інтелектуальна активність поєднується з етичною відповідальністю, а культура слова — з культурою думки. Учитель у цій системі стає співтворцем особистості, а література — простором для народження духовно зрілої людини, яка мислить, співчуває й діє.

Висновки до третього розділу

Третій розділ засвідчив, що творчість Івана Франка та Яна Каспровича має значний педагогічний потенціал для формування ключових компетентностей старшокласників у межах Нової української школи. Їхні твори відкривають широкі можливості для розвитку морального мислення, громадянської свідомості, культурної толерантності та критичного сприйняття світу.

Постать Івана Франка у шкільному курсі слугує основою для осмислення національної ідентичності в європейському контексті. Його твори дозволяють учням навчитися мислити етично, приймати відповідальні рішення, розуміти цінність праці, свободи і духовного пошуку. Франко постає не лише як класик, а

як жива інтелектуальна постать, через яку реалізується компетентнісний і виховний потенціал літератури.

Доцільність ознайомлення учнів із постаттю Яна Каспровича пояснюється тим, що його поезія поглиблює розуміння гуманістичних ідей Франка, розширює європейський контекст українського літературного процесу і формує здатність до міжкультурного сприйняття. Робота з його творами у форматі уривкового читання чи асоціативних паралелей сприяє вихованню толерантності, емпатії та духовної чутливості.

Практична реалізація цього потенціалу передбачає використання інтерактивних форм — інтегрованих, дискусійних і рефлексивних уроків, а також проєктної діяльності. Такі форми дозволяють поєднати інтелектуальний аналіз і творчу взаємодію, формуючи в учнів уміння інтерпретувати текст, працювати в команді, висловлювати власну позицію та осмислювати моральні дилеми.

Учитель у цій системі виступає не лише як коментатор, а як посередник між учнем і культурою, який організовує діалог і спрямовує мислення до глибших ціннісних узагальнень. У результаті такої роботи література стає не предметом відтворення фактів, а засобом виховання мислячої, морально зрілої й відкритої до світу особистості.

Отже, педагогічний потенціал творчості Франка і Каспровича реалізується через поєднання змістового багатства їхніх текстів із сучасними методами навчання, які орієнтуються на розвиток компетентностей, духовності й культури мислення.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота «Вивчення українсько-польських літературних взаємин в умовах нової української школи: Іван Франко і Ян Каспрович» засвідчує, що взаємини між цими двома постатями виходять далеко за межі звичайного літературного знайомства. Їхній діалог — це приклад духовної солідарності, інтелектуальної співпраці та культурного взаємопроникнення, який визначив траєкторію українсько-польських літературних зв'язків на зламі XIX–XX століть.

У *першому розділі* було розкрито біографічні, світоглядні та естетичні паралелі між Франком і Каспровичем. З'ясовано, що обидва митці сформувалися в подібних соціально-історичних умовах — із середовища інтелігенції народного походження, для якої література була не лише естетичним, а й морально-громадянським покликанням. Їх об'єднує віра в людину, у духовну силу праці, у здатність слова долати межі страждання. У творчості обох відчутна спільна тенденція переходу від реалізму до символізму, від соціального протесту до філософського узагальнення.

Другий розділ зосередився на рецепції Каспровича у творчих і критичних оцінках Івана Франка. Зокрема, показано, що Франко бачив у польському поетові не лише митця, а насамперед морального союзника. У рецензіях, статтях і листах Франко розглядав Каспровича як “поета совісті”, котрий прагне віднайти гармонію між правдою життя й формальною довершеністю. Особливу увагу приділено тому, як Франко аналізував еволюцію поезики Каспровича — від реалістичних замальовок селянського життя до символічних “гімнів болю”. Таким чином, Франкова критика стала першим зразком української інтерпретації модерної польської поезії.

У третьому розділі окреслено педагогічний вимір творчої спадщини Івана Франка та Яна Каспровича в системі компетентнісного навчання старшої школи. Простежено, що Франко у шкільному курсі постає як ключова постать формування громадянської, етичної та культурної свідомості учня, а його тексти — як основа для розвитку критичного мислення, моральної рефлексії та гуманістичного світогляду. Доведено доцільність залучення творчості Каспровича у форматі контекстних зіставлень, що розширюють європейський обрій літературної освіти й формують міжкультурну компетентність. Показано практичні шляхи реалізації цього потенціалу через інтерактивні та проєктні методи, які перетворюють урок літератури на простір діалогу культур і духовного самопізнання.

Загалом проведене дослідження доводить, що творчий діалог Івана Франка та Яна Каспровича є унікальним прикладом культурного взаємозбагачення двох народів, у якому індивідуальне зростання митців поєдналося зі спільним духовним поривом до гуманізму. Їхні взаємини — це не лише факт історії літератури, а й урок моральної культури, актуальний для сучасності. У добу пошуку нових форм взаєморозуміння між Україною та Польщею їхній приклад залишається живим свідченням того, що діалог між культурами можливий лише на основі щирості, рівності й духовної взаємоповаги.

Таким чином, Іван Франко і Ян Каспрович — це не просто дві постаті, що перетнулися в історії, а два духовні світи, які, зустрівшись, створили простір європейського гуманізму, відкритого до майбуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко Н. Образи страждання у поезії Франка і Каспровича // Слово і Час. — 2012. — № 6. — С. 29–35, 56–60.
2. Возняк М. Іван Франко — письменник, вчений, громадський діяч. — Львів: Видавництво ЛНУім. І. Франка, 2006. — 212 с.
3. Гнатюк М. Українсько-польські літературні взаємини кінця XIX — початку XX століття. — Львів: Літопис, 2010. — 248 с, 250–256.
4. Грабович Г. Культурна ситуація в Україні та постколоніальний дискурс. — Київ: Критика, 1997. — С. 17–31, 45–49.
5. Євшан М. Іван Франко як критик // Українська хата. — 1981. — № 3. — С. 15–28.
6. Ільницький М. М. Іван Франко: нарис життя і творчості. — Львів: Каменярь, 1991. — С. 142–145, 186–192.

7. Корнійчук В. Іван Франко і Ян Каспрович: типологія творчості. — Львів, 2001. — С. 45–60, 65–67, 81–90.
8. Наливайко Д. С. Між слов'янським Заходом і Сходом: польсько-українські літературні паралелі. — Київ: Факт, 2006. — С. 98–102, 110–111.
9. Паньківський С. Сторінки спогадів // Спогади про Івана Франка. — Львів: Каменяр, 1970. — С. 176, 185–186.
10. Рудницький С. Іван Франко в моїх споминах. — Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2006. — С. 52–58.
11. Савчук Г. Ю. Літературна спадщина Яна Каспровича в рецепції Івана Франка // Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. — 2012. — Т. 25 (64), № 4. — С. 343–349.
12. Урсу Г. В. Духовна спорідненість Франка і Каспровича // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2016. — Вип. 63. — С. 111–125.
13. Франко І. Гинучому світові. Поезії Я. Каспровича // Зібрання творів у 50 т. — Т. 27. — Київ: Наукова думка, 1986. — С. 240–245, 252–255.
14. Франко І. Із секретів поетичної творчості. — Львів, 1898. — С. 10–25.
15. Франко І. Поезія Яна Каспровича // Зібрання творів у 50 т. — Т. 27. — Київ: Наукова думка, 1986. — С. 28–33, 44–60.
16. Франко І. Зібрання творів у 50 томах. — Т. 27. — Київ: Наукова думка, 1986. — С. 238–362.
17. Черниш Л. Літературно-критична діяльність Івана Франка. — Львів: ЛНУ, 2004. — С. 73–85, 93–101.
18. Щурат В. Взаємини Франка з Каспровичем // Спогади про Івана Франка / упоряд. М. Гнатюк. — Львів: Каменяр, 1970. — С. 273, 275–276.
19. Щурат В. Поезія «Зів'яле листя» // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Львів, 2004. — С. 340–350.

20. Яневський Д. Б. Листи Івана Франка: між особистим і публічним. — Київ: Темпора, 2010. — С. 203–210.
21. Berger J. Przekłady Kasprowicza. Cz. 1: Poezjaniemiecka. — Poznań: 1948. — S. 45–62.
22. Górski K. Jan Kasprowicz. Studia. — Kraków: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977. — S. 91–117.
23. Hercen A. Przyjaźń poetów: Kasprowicz i Franko // Literatura Polska. — 1995. — Nr 4. — S. 112–118, 123–124.
24. Hutnikiewicz A. Młoda Polska. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. — S. 14, 18–19.
25. Kasprowicz J. Z chałupy. — Kraków: 1891. — S. 5–38, 45–47.
26. Kasprowicz J. Listy do przyjaciół i krytyków. — Wrocław: Ossolineum, 1984. — S. 71–80.
27. Kasprowicz J. Dzieła. Pierwsze poezje. — Kraków: Gebethner i Wolff, 1892. — S. 183, 188–190.
28. Kasprowicz-Jarocka A. Poeta i miłość. — Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, [s.a.]. — S. 21.
29. Kupłowski M. Iwan Franko jako krytyk literatury polskiej. — Rzeszów: 1974. — S. 18–40.
30. Rudnicki M. Iwan Franko i Jan Kasprowicz. — Czerwony Sztandar. — 1946. — 28 maja. — S. 45.